

Afstudeeronderzoek in het kader van Fontys OSO

Opleidingstraject: Master SEN leerroute specialist jonge risicokinderen
Module: JR09
Lesplaats: Den Bosch
Begeleider: Aleid Beets-Kessens
Student: Cilia Bril-Halin
Studentnummer: 2157038
Datum: juni 2011

Poppenspel en de sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen



Cilia Bril-Halin

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	4
Inleiding	6
 Hoofdstuk 1: Aanleiding en probleemstelling.....	8
1.1 Aanleiding voor het onderzoek	8
1.2 Doelstelling van het onderzoek	8
1.3 Doelstelling in het onderzoek	9
1.4 Onderzoeksvraag	9
1.5 Probleemverkenning.....	9
1.6 Huidige situatie	9
1.7 Hoe ga ik nu met hem om	11
1.8 Gewenste situatie	11
1.9 Tot hoever denk ik te komen met mijn onderzoek	12
1.10 Wat is al bekend of eerder gedaan over je onderzoeksvraag.....	12
 Hoofdstuk 2: Theoretische onderbouwing	13
2.1 Poppenspel	13
2.2 De sociaal-emotionele ontwikkeling	13
2.3 Poppenspel en de sociaal-emotionele ontwikkeling	15
2.4 Poppenspel en methoden voor sociaal-emotionele ontwikkeling	17
2.4.1 Wandelen door het Toverbos.....	17
2.5 Beschouwing literatuur	18
2.5.1 Wat is poppenspel?.....	18
2.5.2 Wat wordt verstaan onder sociaal-emotionele ontwikkeling	18
2.5.3 Wat kan poppenspel betekenen voor de sociaal-emotionele ontwikkeling	18
2.5.4 Is dit een goede manier voor contact leggen en onderhouden	18
2.5.5 Poppenspel en methoden voor sociaal-emotionele ontwikkeling	19
2.6 Wat betekent dit voor mijn praktijkonderzoek	19
 Hoofdstuk 3: de opzet van mijn onderzoek.....	21
3.1 Onderzoeksmethodologie	21

3.2	Hoe verzamel ik antwoorden	22
3.3	Dataverzamelinstrument	24
3.4	Wie zijn bij mijn onderzoek betrokken.....	25
3.5	Triangulatie.....	25
Hoofdstuk 4: Data-analyse en resultaten.....		26
4.1	Inleiding	26
4.2	Interview deskundigen	26
4.3	Interview leerkrachten.....	28
4.4	Video analyse	30
Hoofdstuk 5: Conclusie.....		32
Hoofdstuk 6: Evaluatie onderzoek		36
6.1	Wat betekenen de conclusies voor mij	36
6.2	Mijn ervaringen met onderzoek doen.....	38
Inclusief onderwijs		40
Nawoord		42
Literatuurlijst		43
Bijlagen.....		46
Bijlage 1: Schema deelgebieden sociaal/emotionele ontwikkeling		47
Bijlage 2: De Leuvense Betrokkenheidsschaal voor Kleuters		50
Bijlage 3: Vragenlijst voor deskundigen en leerkrachten		52
Bijlage 4: Criteria observerende participatie		56
Bijlage 5: Scores betrokkenheid kring en bouwhoek		57
Bijlage 6: Uitwerking participerende observatie		58
Bijlage 7: Interview deskundigen		67
Bijlage 8: Verklaring van Salamanca		72

Samenvatting

Dit is een praktijkgericht onderzoek gericht op poppenspel met de hoofdvraag: “Of poppenspel de sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen kan stimuleren”.

In mijn klas zit momenteel een kind die afwerend is in non-verbaal en verbaal contact, geen hulp vraagt en weinig contact heeft met andere kinderen. Op onze groepsknuffel reageert hij wel. Deze situatie leidde ertoe dat ik wilde gaan uitzoeken of hier een ingang zou zitten om meer en beter contact met hem te kunnen krijgen en zicht te krijgen op wat hem bezighoudt met als doel beter op hem aan te kunnen sluiten.

Als eerste ben ik mij theoretisch gaan verdiepen in:

- Wat onder poppenspel verstaan wordt
- Wat onder de sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen verstaan wordt?
- Wat poppenspel kan betekenen voor de sociaal-emotionele ontwikkeling?
- Of poppenspel voor jonge kinderen een goede manier is om contact te leggen en onderhouden?

Om poppenspel goed toe te kunnen passen moet je weten wat hieronder verstaan wordt. Het blijkt dat de keuze van de handpop en welke speltechnieken daarbij horen essentieel zijn om geloofwaardig over te komen.

Uit het literatuuronderzoek is ook duidelijk geworden dat kinderen makkelijker en spontaner reageren op een handpop dan op een volwassene. Het voelt vertrouwd, veiliger omdat het kind niet direct als persoon aangesproken wordt. Hierdoor krijg je via de handpop meer informatie over de interesse, belevingswereld en de gevoelens van het kind wat je de kans geeft beter op het kind aan te kunnen sluiten (Meurs, 2000 & Stuyveart, 2010).

Na de theoretische verdieping heb ik onderzoek verricht door middel van een actieonderzoek met als doel om mijn handelen meer en beter af te stemmen op de (onderwijs)behoeften van dit kind. Ik heb hierin gebruik gemaakt van kwalitatief onderzoek omdat, in mijn onderzoek de belevingswereld van mijn onderzoekskind

centraal staat met als doel diepgaand inzicht te krijgen op mijn onderzoeksvraag. Hierbij heb ik verschillende metingen gedaan naar betrokkenheid en observaties en video-opnamen gemaakt van kringactiviteiten en bouwhoekactiviteiten. Hierbij heb ik onderzocht of contact maken en onderhouden soepeler verloopt en of ik meer zicht kreeg op zijn gevoelens, ervaringswereld en belevingswereld.

Daarnaast heb ik, om vanuit meerdere bronnen te kijken, verschillende deskundigen en leerkrachten bij dit onderzoek betrokken, middels een vragenlijst, om vanuit de praktijk hun kennis en visie te toetsen aan mijn onderzoeksvraag.

Betrokkenheid is een voorwaarde om het leerproces en ontwikkelingsproces tot stand te brengen (Laevers, 1993). In dit onderzoek heb ik de mate van betrokkenheid gemeten met behulp van de Leuvense Betrokkenheidsschaal voor kleuters (LBS-K). Het blijkt dat de betrokkenheid het grootst is wanneer er gebruik gemaakt wordt van de handpop. Wanneer het kind betrokken is bij de activiteit die hij doet bevordert dat de ontwikkeling van het kind.

Uit mijn onderzoek wordt duidelijk dat gebruik maken van een handpop inderdaad een ingang is om contact te leggen en te onderhouden met een kind dat moeilijk contact legt. Het kind laat hierdoor meer van zichzelf zien waardoor je meer en beter aan de behoeften van het kind toe kunt komen en het kind verder kunt stimuleren.

Kortom: Poppenspel is een goede manier om de sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen te stimuleren!

Inleiding

Over de schrijver en het onderzoek

Ik heet Cilia Bril - Halin en ben bijna 25 jaar werkzaam als kleuterleidster op een Jenaplan-basisschool te Nijmegen. Ik draai de groep samen met mijn duo-partner Francien. Ik ben drie dagen werkzaam in onze groep.

In 1985 heb ik de Kleuterleidsters Opleidingsschool (KLOS) afgerond en ben toen officieel kleuterleidster geworden. In 1986 heb ik de applicatiecursus; volledig bevoegd onderwijzer, gevolgd en mijn hoofdleidsterdiploma behaald. Een scholing die moest bij wet maar waar ik zelf nooit voor gekozen heb. Ik voel mij verbonden met kleuters. Zij zijn mijn lust en leven en ik hoop hierin werkzaam te kunnen blijven.

In 1991 heb ik na twee jaar mijn Jenaplandiploma behaald in Zwolle. Een inspirerende cursus waarin ik het geluk heb mogen ervaren door de belangrijkste mensen binnen de Jenaplanbeweging begeleid te mogen worden.

In datzelfde jaar heb ik ook de het certificaat 'Ervaringsgericht Werken met Kleuters' behaald en prachtige lezingen van Ferre Laevers in België gevolgd.

Over onze school

Onze school bestaat uit 23 groepen waarvan 7 kleutergroepen. Een grote school dus. Onze groep telt op dit moment 22 kinderen: waarvan 9 meisjes en 13 jongens. De populatie bestaat voornamelijk uit Nederlandstalige kinderen. Ik heb nu 1 NT2 kind in de klas. De meeste kinderen komen uit gezinnen waarbij de ouders een opleiding gevolgd hebben. Kortom, wij zijn tot nu een 'witte school'. Ook komen veel kinderen komen meer uit de regio dan uit de omringende wijk zelf. Aan de voorkant van de school is een wijk gevestigd met voornamelijk grotere eengezinswoningen. Aan de achterkant van de school zijn flats en arbeiderswoningen. Een enkel kind op onze school is afkomstig uit laatstgenoemde wijk. Doordat het aannamebeleid sinds kort is gewijzigd zal dit in de toekomst veranderen en zullen meer kinderen uit de wijk en achterstandsgezinnen naar onze school komen. Dit zal een uitdaging worden.

De reden dat ik de Master Specialist Jonge Risicokinderen volg is ontstaan vanuit een groepshandelingsplan dat ik samen met onze schoolmaatschappelijk werker heb uitgewerkt. Hij gaf de theorie aan die ik vervolgens vertaalde naar de praktijk. Het

plan werkte in de praktijk heel goed en de schoolmaatschappelijk werker vroeg of hij het ook toe mocht passen op andere scholen. Ook binnen onze school is het verder in gebruik genomen. Dit gaf mij zo'n kick dat ik meer wilde. Mijn streven ontstond om kinderen gerichter verder te kunnen helpen en meer opbrengstgericht en efficiënter te kunnen gaan werken. Door kennis en aanpakuitbreiding wordt mijn behoefte nu goed gevoed. Op dit moment voel ik mij aangetrokken tot een kind waar ik moeizaam contact mee kan krijgen. Hij is de inspiratie voor mijn onderzoek geworden.

Ik voer dit onderzoek uit in de kleutergroep waar ik werkzaam ben. Dit doe ik alleen met ondersteuning van critical friends, de onderzoeksbegeleidster en specialisten die ik raadpleeg.

Hoofdstuk 1

1.1 Aanleiding onderzoek

Op dit moment heb ik een kind in de klas die spraaktaalproblemen heeft en waar ik moeilijk contact mee krijg. Hij heeft vooral problemen met de inhoud en vorm van taal, oftewel: woordvindings problemen, moeite met woordbouw en zinsbouw. Mede hierdoor krijg ik moeizaam contact met hem.

Hij is ook afwerend in contact, verbaal en non-verbaal. Dit zie ik terug in situaties dat er zich iets bij hem voordoet; op deze momenten vraagt geen hulp. Hij is moeilijk te troosten en vindt lichamelijk contact ook niet fijn. Ik kom er vaak niet achter wat zijn verhaal is. Hij heeft moeite met het onder woorden brengen van de situatie en zijn gevoelens.

Met één nieuw kind heeft hij meer contact. Met een paar andere nieuwe kinderen is er af en toe contact.

Hij durft nu inmiddels wel spontaan in de kring te reageren als hij geïnteresseerd is.

Van zijn kant uit is er nu dus soms wel ineens verbaal en non-verbaal contact.

Hiervoor geef ik hem alle ruimte.

Deze situatie leidt ertoe dat ik meer van hem wil weten zodat ik beter op hem aan zou kunnen sluiten. Als ik met onze groepsknuffel, als handpop, speel merk ik dat hij geboeid is, positief reageert. Misschien zit hier een ingang om meer contact met hem te kunnen krijgen en zicht op wat hem bezighoudt met als doel beter op hem aan te kunnen sluiten.

Ik hoop door middel van dit onderzoek een antwoord te krijgen op mijn vraag of ik met het inzetten van poppenspel meer en beter zicht krijg op zijn belevingswereld en ervaringswereld, emoties en manieren van contact leggen. Mijn doel is vooral een prettiger contact met hem op te bouwen waarbinnen ik hem positief kan stimuleren en verder kan helpen in zijn ontwikkeling.

1.2 Doelstelling van het onderzoek

In dit onderzoek richt ik mij op het gebruik van poppenspel. Daarbij stel ik de vraag of dit een positieve bijdrage kan leveren aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen.

Met de uitkomsten, die ik beschrijf in hoofdstuk vijf, hoop ik een bijdrage te kunnen leveren aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van Jonge Risico Kinderen op mijn school en hoop ik collega's te kunnen adviseren.

1.3 Doelstelling in het onderzoek

In dit onderzoek beperk ik mij tot de sociaal-emotionele ontwikkeling van B. en de stimulering daarvan. Omdat blijkt dat hij positief reageert op contact via onze groepsknuffel wil ik uitzoeken wat poppenspel kan betekenen voor zijn sociaal-emotionele ontwikkeling. Wat is het effect van poppenspel op hem? Reageert hij dan vrijer, opener? Krijg ik meer zicht op zijn belevingswereld en ervaringswereld? Geeft mij dat meer mogelijkheden om op hem aan te kunnen sluiten? Verbeterd het ons contact?

1.4 Mijn onderzoeksvraag

Kan ik door middel van poppenspel de sociaal-emotionele ontwikkeling van B. stimuleren?

1.5 Probleemverkenning Poppenspel

Onder poppenspel versta ik in dit onderzoek handpoppenspel (Stuyvearts, 2010).

Deelvragen die vanuit mijn onderzoeksvraag komen zijn:

1. Wat is poppenspel?
2. Wat wordt verstaan onder de sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen?
3. Wat kan poppenspel betekenen voor de sociaal-emotionele ontwikkeling?
4. Is poppenspel voor jonge kinderen een goede manier om contact te leggen en onderhouden?

1.6 Huidige situatie

B. zit met alle kinderen in de kring. Wij praten in de kring over dieren die een winterslaap houden B. beweegt heen en weer op zijn stoel en glijdt van zijn stoel af. Ik vraag of B. recht op zijn stoel wil gaan zitten. B. gaat vervolgens langzaam rechtop zitten. De kring gaat verder. Kinderen reageren op elkaar op de vraag wat dieren doen in de winter. Ondertussen draait B. zich helemaal om op zijn stoel en tilt de deksel op van een werkje uit de kast.

B. haakt snel af in de kring. Hij draait op zijn stoel en/of zit aan werkjes in de kast als hij er aan kan komen. Als ik hem probeer erbij te betrekken reageert hij afwijzend. Soms reageert hij alleen non-verbaal, dan knikt hij dat hij niet wil en/of het niet weet. Maar hij kan ook ineens heel enthousiast en spontaan reageren als hij geboeid wordt.

“Als de zon gaat schijnen wordt het lekker warm en worden de dieren wakker”, zegt M. “Dan moet het niet gaan regenen”, volgt D. “Dan komt er een regenboog of onweer”, zegt A. Hier reageert B. op. Hij roept door de klas: “Onweer”. Ik herhaal “Onweer?”. “Ja, er was ook flits bij. Hele harde regen”, zegt B. hierop. Ik vraag: “Hoe vond je dat?” “Heel leuk”. “Vond je dat leuk? Niet heel spannend?” “Nee”, zegt B.

Dit gebeurt vaker naar aanleiding van één woord dat hem raakt. Dan twinkelen zijn ogen en reageert hij ook meestal verbaal.

De kleine kring, waarbij bijvoorbeeld alleen de jongste kleuters bij mij in de kring zitten, boeit hem meer. Dan kan ik eerder reactie van hem verwachten, vooral omdat het niveau waarop ik hem aanspreek beter bij zijn ontwikkeling past. De grote kring is daarvoor niet geschikt. Hij kan het dan niet volgen en haakt af. Behalve als hij ineens een associatie kan maken. Dan reageert hij enthousiast en spontaan.

B. zit in de bouwhoek met zijn vriendje R. R. bouwt een toren van 5 grote vierkante blokken op elkaar. B. bouwt naast de toren van R. ook een toren van 5 grote vierkante blokken op elkaar. Dan duwt B. tegen de toren. De toren valt om. B. en R. lachen. B. en R. pakken nieuwe blokken en doen precies hetzelfde, en nog eens. De bouwhoek ligt vol met omgevallen blokken. Dan willen B. en R. iets anders gaan doen.

Tijdens het speelwerkuur wil B. altijd samen spelen. Het spelen bestaat uit naast elkaar spelen waarbij soms ineens contact is. Het is vooral nadoen wat de ander doet. Zoals een toren bouwen en instorten, of de hele bouwhoek leeggooien. Hij volgt zijn vriendje dan lachend. Soms is er communicatie van zijn kant. Maar meer vanuit het andere kind. Zijn spel is eenvoudig, manipulerend waarbij hij wel combinatiespel laat zien. Hij weet dat de toren omvalt als hij er met de auto tegen aan rijdt. Hij gaat nauwelijks in op initiatieven van mij en is moeizaam te stimuleren.

Als kinderen vooral manipulerend spel spelen, gaat hun aandacht in eerste instantie uit naar de dingen. Daarna zijn het de anderen (mensen en kinderen) en hun rollen die de belangstelling hebben: het rollenspel is geboren (Van Oers, 2002b & Spel Observatieschaal voor Kinderen, www.surfsharekit.nl:8080/get/smpid:2816/DS1/).

Als er een conflict is, of iets anders gebeurt wat hem verdrietig maakt, huult hij maar komt niet naar je toe. Andere kinderen komen mij dan halen. Het lukt hem vaak niet onder woorden te brengen wat er zich heeft afgespeeld, wat er is gebeurd.

Het lijkt mij voor hem moeilijk als hij niet onder woorden kan brengen wat er gebeurd is. Blokkeert hij dan? Wat gaat er eigenlijk in hem om? Ik ervaar onmacht omdat ik het gevoel heb hem niet voldoende te kunnen helpen.

1.7 Hoe ga ik nu met hem om?

In de kring probeer ik op iedere non-verbale en verbale reactie van hem in te gaan. Dit doe ik met gesloten en open vragen. Open vragen zijn soms erg bedreigend voor hem, omdat hij moeite heeft met het onder woorden brengen van zijn verhaal. Verbaal reageer ik, omdat ik hem zoveel mogelijk de kans wil geven zijn ideeën, associaties en gevoelens te uiten. Dit doe ik ook om zijn gedachtegang te volgen. Hij kan soms zo associatief op één woord reageren dat ik niet meteen begrijp waardoor hij geprikkeld wordt. Dit zet mij aan het denken en vind ik interessant. Als ik zijn gedachtegang beter leer begrijpen leer ik mij ook beter op hem af te stemmen. Bij zijn spel in het blokuur ga ik vaker meespelen. Ik heb gemerkt dat alleen verbale stimulans niet werkt. Hij blijft hetzelfde doen. Waarschijnlijk omdat hij niet weet hoe hij het anders kan doen. Dit werkt beter. Hij reageert er op en gaat mee spelen. Ik zie dan vervolgens meer verdieping en uitbreiding in zijn spel. Zoals een hoge stevige toren die hij zelf bouwt, na het eerder samen gedaan te hebben, en waar hij vervolgens trots op is.

1.8 Gewenste situatie

Ik wil een veilige situatie creëren waarbinnen B. durft te reageren op zijn manier. Een kring waarbij B. zich aangesproken voelt, waar hij betrokken is. Waar ik het gevoel heb een ingang bij hem te hebben wat onze vertrouwensband zal versterken. Zowel voor wat betreft de kring als het blokuur wil ik meer te weten komen wat hem bezighoudt zodat ik hem beter positief kan stimuleren.

Door de inzichten die ik hoop te verkrijgen wil ik mijn collega's in de toekomst adviseren.

1.9 Tot hoe ver denk ik te komen in mijn onderzoek?

Ik wil aan het einde van dit onderzoek de achtergrondinformatie bestudeerd hebben en in de praktijk ontdekt hebben of:

- poppenspel een goede manier is om contact te leggen
- hij zich ook misschien beter durft te uiten
- ik door middel van poppenspel meer zicht heb gekregen op wat B. bezig houdt
- hij een hogere betrokkenheid laat zien
- ik poppenspel in kan zetten om zijn spelontwikkeling te stimuleren
- het gevolg hiervan is dat ik hem beter kan benaderen en stimuleren, op hem kan aansluiten

1.10 Wat is al bekend of al eerder gedaan over je onderzoeksvraag?

Over spel, poppenspel en de sociaal-emotionele ontwikkeling heb ik veel literatuur gevonden: wat hier onder verstaan wordt, de waarde ervan en methoden die gebruik maken van poppenspel. Dit werk ik verder uit in hoofdstuk 2.

Ook ben ik gaan zoeken of er eerdere onderzoeken naar poppenspel zijn gedaan.

Tot nu toe ben ik geen onderzoek tegengekomen die overlapping heeft met mijn onderzoeksvraag. Wel ben ik een onderzoek tegengekomen dat eraan gerelateerd is, zoals via het Lectoraat Spel en Spelen van de Hogeschool Utrecht, over het vaststellen van optimale omstandigheden voor spel in relatie tot de omgeving van het kind (HU, 2011).

Hoofdstuk 2

Theoretische onderbouwing

Inleiding

In dit hoofdstuk ga ik vanuit de literatuur de deelvragen beantwoorden.

Allereerst zal ik ingaan op wat er onder poppenspel verstaan wordt en hoe het gebruikt wordt. Vervolgens wat sociaal-emotionele ontwikkeling inhoudt en of er sociaal-emotionele methoden zijn die gebruik maken van poppenspel.

Tot slot geef ik aan wat ik belangrijk vind vanuit de literatuurstudie en hoe ik dit in mijn praktijkonderzoek verder vorm ga geven.

2.1 Poppenspel

Volgens de Nederlandse Vereniging voor het Poppenspel (NVP) worden onder de term 'poppenspel' alle theatervormen verstaan waarbij poppen, objecten, figuren en schimmen een theatrale rol spelen.

Binnen dit onderzoek beperk ik mij tot handpoppenspel.

Bij handpoppenspel wordt de pop op en met de hand bespeeld (Poppenrijk, 2011& poppenspelmuseum, 2011).

Bij het gebruik van een pop is de voorbereiding belangrijk: welke type pop je gebruikt en welke speltechnieken je toepast. Dit betekent dat je weet hoe je de pop laat bewegen, welke stem je erbij gebruikt en welke kenmerken je bij de pop vindt passen zoals: welke leeftijd de pop heeft, waar de familie uit bestaat en welke karaktereigenschappen je de pop toebedeeld; bijvoorbeeld verlegen. Dit is nodig om jezelf te kunnen identificeren met de pop. Pas dan komt het geloofwaardig over, zal het kind je serieus nemen en er op reageren (Stuyveart, 2010).

2.2 De sociaal-emotionele ontwikkeling

Sociale ontwikkeling is de mate van competentie om in interactie met anderen te kunnen functioneren als mens.

Emotionele ontwikkeling is de mate waarin het kind kan omgaan met eigen emoties en gevoelens die dagelijkse situaties oproepen en de mate waarin het kind zich daarbij op zijn gemak voelt en op zichzelf kan reflecteren (Riele, 2006).

Of zoals Deley (2009) het kort formuleert: 'Het leren omgaan met jezelf en de ander'.

Onderstaand schema geeft een samenvatting weer van de verschillende deelgebieden betreffende de sociaal-emotionele ontwikkeling.



(Riele, 2006)

Enerzijds voltrekt de sociaal-emotionele ontwikkeling zich in de persoon zelf zoals zelfvertrouwen en gevoelens. Anderzijds wordt de sociaal-emotionele ontwikkeling enorm aangesproken in groepsprocessen. Het individu in relatie tot anderen.

Het voelen, de beleving, is het hart van de sociaal-emotionele ontwikkeling. Het is dan ook belangrijk een goed pedagogisch klimaat te creëren waarin het kind een basisgevoel van veiligheid ervaart, zich thuis voelt, zichzelf durft te zijn en zelfvertrouwen ervaart (Kant & Sprenger, 2001 & Deley, 2009). Zelfvertrouwen maakt kinderen weerbaar en minder afhankelijk van het oordeel van anderen.

Het toenemend ik-besef vraagt bij jonge kinderen om veel ondersteuning bij de ontwikkeling van een realistisch en positief zelfbeeld. Als gevolg van het toenemend ik-besef worden kinderen zich bewust van de eigen kwetsbaarheid. Door kinderen de gelegenheid te geven gevoelens en gedachten te uiten, er met elkaar over te praten, leren ze met eigen gevoelens en gedachten om te gaan.

Jonge kinderen zijn meestal nog te zeer op zichzelf gericht om zich in te kunnen leven in de ander. Ze gaan ervan uit dat de ander net zo denkt en voelt als zij. Langzamerhand beginnen ze overeenkomsten en verschillen op te merken. Deze ontwikkeling kunnen leerkrachten stimuleren door regelmatig sociaal gevoelig gedrag en het inlevingsvermogen te versterken (SLO primair onderwijs, 2011).

Als het kind een positief zelfbeeld ontwikkelt krijgt het ook vertrouwen in zichzelf en zijn omgeving en zal het durven te experimenteren, in te gaan op zijn omgeving, en daardoor tot leren kunnen komen. Daarom is het belangrijk in dialoog te gaan met het kind, te bouwen aan de relatie tussen het kind en de leerkracht, en het kind met de andere kinderen. Vanuit een geborgen situatie wil het kind ook leren, is het nieuwsgierig en komen de vragen (Beets-Kessens & Memelink, 2009).

Maslow (Deley, 2009) onderstreept hierin het belang van het kijken naar succeservaringen en de sterke kanten van het kind. Wanneer hier op wordt aangesloten stimuleert dit het welbevinden, zelfvertrouwen en de autonomie van het kind.

Door vervolgens aan te sluiten bij het kind en in te gaan op zijn ervaringen wordt de betrokkenheid vergroot en neemt de kans om te leren toe. Dit betekent dat de leerkracht een rijke leeromgeving moet proberen aan te bieden, die uitdaagt tot leren met hoofd, hart en handen. Waarbinnen initiatieven van het kind gestimuleerd worden en ervaringen van het kind als uitgangspunt van het gesprek en spel worden genomen (Beets-Kessens & Memelink, 2009).

2.3 Poppenspel en de sociaal-emotionele ontwikkeling

Wat zijn de voordelen van het toepassen/gebruiken van poppenspel met het oog op de stimulering van de sociaal-emotionele ontwikkeling? (Meurs, 2000 & Stuyveart, 2010)

- Poppen kunnen ondersteuning en motivatie opleveren voor kinderen met bijvoorbeeld sociale en communicatieve problemen.
Kinderen zijn meer ontspannen bij een pop, zijn minder geremd. Ze voelen zich vertrouwd en veiliger. Door poppen krijgen kinderen de gelegenheid, tijd en ruimte om aan te geven wat hun bezighoudt en om zich spontaan te uiten. Het geeft je meer informatie over de ervaringswereld en beleavingswereld van het kind, zijn interesses en mogelijkheden, en bied je hierdoor mogelijkheden

het kind te benaderen en positief te stimuleren. Dit zal de band tussen de leerkracht en het kind en andersom verstevigen, een basisgevoel van veiligheid geven en mogelijkheden bieden tot verdere ontwikkeling.

- Poppen kunnen veel betekenen in de emotionele vorming van kinderen: gevoelens kunnen concreet en voor kinderen dus beter bereikbaar en begrijpbaar worden gemaakt. Kinderen spiegelen, imiteren, spelen de pop na en nemen ze over als voorbeeldgedrag.
- Poppen zijn zo een derde speler en verhogen het interactieproces. Het inlevingsvermogen van de kinderen wordt door de interactieve toepassing van poppen aangesproken waardoor ze ook beter met de gevoelens van anderen rekening leren houden.
- Poppen hebben een aandachtsgerichte uitwerking. Ze spreken de affectieve laag bij kinderen aan, bekrachtigen hun gevoelens en dragen op die manier bij tot een prestatieverhogend functioneren. De kinderen zijn tot meer en beter leren in staat. Hun leer- en opmerkingsvermogen wordt niet alleen door de extra aandacht en belangstelling maar eveneens door het aanspreken van hun gevoelens en emoties bevorderd en gestimuleerd.
- Doordat kinderen een groot vertrouwen in poppen hebben komen ze erdoor in een onbedreigde leeromgeving terecht waarin ze hun gedachten, ideeën en fantasie de vrije loop kunnen laten. Poppen verbinden de werkelijkheid en de fantasie en illustreren hoe kinderen een hoge betrokkenheid, concentratiegraad en luisterbereidheid kunnen bereiken. Kinderen kunnen ook actief deelnemen aan het onderwijsleerproces doordat de poppen interactief gebruikt worden.
- Voor kinderen die moeizaam contact leggen kan de pop dienen als verbindingsobject en hulpmiddel. Zo'n poppencontact wekt vertrouwen en leidt tot een zekere mate van verbondenheid. Het reikt kinderen de hand om hun gevoelens te uiten en/of te projecteren op poppen. Poppen zijn voor ontwikkelingsgeremde kinderen een prima medium en uitlaatklep.

Hiermee heb ik antwoord gegeven op deelvraag 4: Is poppenspel voor jonge kinderen een goede manier om contact te leggen en onderhouden? en neem ik daarom deze deelvraag niet apart op.

2.4 Poppenspel en methoden voor stimulering van sociaal-emotionele vaardigheden

Meerdere methoden voor sociaal-emotionele ontwikkeling zoals Leefstijl (Schulte, 2007) en Het blauwe boek (d'Escury-Koenigs, 2008) oefenen sociale vaardigheden met behulp van rollenspel, maar passen poppenspel niet toe.

De methode “Pop gepast” (Boullart 1995) maakt gebruik van poppenspel maar doet dit met vastgelegde verhaallijnen waarbij geen ruimte is voor interactie met de kinderen.

De methode Wandelen door Het Toverbos (Jaennin, 2008) maakt geen gebruik van vastgelegde verhaallijnen. Zij maken juist gebruik van interactie en sluiten aan bij de verhalen van het kind. Deze bespreek ik daarom ook hier.

2.4.1 Wandelen door het toverbos

In deze methode wordt goed gekeken naar kinderen en uit het spel dat ze spelen kun je veel afleiden over hun sociaal-emotionele welzijn.

In dit boek wordt een spelmethode beschreven die gericht is op het leren herkennen en het omgaan met gevoelens waarbij de nadruk ligt op het spelenderwijs sociale vaardigheden bijbrengen.

Het eerste deel gaat over wat gevoelens zijn en de effecten ervan.

“Gevoelens zijn complex en spelen een belangrijke rol in het leven. Voor kinderen zijn gevoelens niet heel gemakkelijk te benoemen of te herkennen”. (Jaennin, 2008)

In het *tweede* deel wordt het spel: Het Toverbos uitgelegd.

In dit gedeelte wordt meer de nadruk gelegd op het vergroten van de sociale vaardigheden. Hierbij wordt gebruik gemaakt van handpoppen waarbij aangesloten wordt op verhalen van de kinderen zelf. De doelstelling van deze methode is kleuters weerbaarder te maken en ze zelf op zoek te laten gaan naar oplossingen waardoor ze winnen aan of hun zelfvertrouwen vergroten. De kinderen leren met elkaar samen te spelen, welke problemen dit op kan leveren en hoe je die op kunt lossen. Doordat ze met een handpop spelen is het minder bedreigend en kunnen ze oplossingen uitproberen. Via de handpop kunnen de kinderen zich inleven in de ander wat ze in staat stelt een andere zienswijze te ervaren.

Om de methode toe te passen is een spelkoffer noodzakelijk, maar een leerkracht kan ook naar aanleiding van dit boek zelf een activiteit opzetten.

(NBD|Biblion recensie, Drs. M.L. de Jager, 2008)

2.5 Beschouwing

Ik geef hier een beschouwing weer van de literatuur in samenhang met mijn deelvragen van het onderzoek.

2.5.1 Wat is poppenspel?

De NVP en Stuyvearts (2010) geven goed weer wat handpoppenspel inhoudt. Voor mijn praktijkonderzoek betekent dit dat ik de handpop die ik ga gebruiken zorgvuldig zal uitkiezen. Ik zal mij proberen in te leven in de pop, ervoor te zorgen dat ik de pop als het ware ben, en mij richten op de bijbehorende speltechnieken om zo geloofwaardig mogelijk over te komen.

2.5.2 Wat wordt verstaan onder de sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen?

Bij het sociale aspect zit het meer in de interactie en bij het emotionele in het omgaan met de eigen emoties en gevoelens (Stuyvearts, 2010 & Riele, 2006).

Wij maken gebruik van het begrip sociaal-emotioneel omdat beiden nauwelijks los van elkaar te zien zijn. Het sociale aspect maakt bijvoorbeeld gevoelens en denkbeelden los en die hebben weer gevolgen voor de interactie (Deley, 2009). Om beter aan te sluiten bij de gevoelens en belevingen van mijn onderzoekskind, moet ik dus goed weten wat de begrippen sociaal en emotioneel inhouden en wat hun relatie ertussen is. Stuyvearts(2010) en Riele (2006) onderstrepen ook dat het van belang is het kind positief te benaderen. Ik wil in het praktijkonderzoek zijn zelfvertrouwen en zelfbeeld zoveel mogelijk proberen te stimuleren zodat hij durft te laten zien wie hij is.

2.5.3 Wat kan poppenspel betekenen voor de sociaal-emotionele ontwikkeling?

In 2.3 heb ik aangegeven wat de voordelen zijn van het gebruik van poppenspel voor de sociaal-emotionele ontwikkeling (Meurs, 2000 & Stuyvaerts, 2010 & Jeannin, 2008). Ik wil onderzoeken wat ik hiervan zal herkennen in de praktijk.

2.5.4 Is dit voor jonge kinderen een goede manier om contact te leggen en onderhouden?

De literatuur geeft aan dat poppenspel goed inzetbaar is voor jonge kinderen.

Wat spreekt mij hierin aan voor mijn praktijkonderzoek?

- Vooral het veilige aspect van contact leggen en onderhouden.

Ik ben benieuwd of B. meer en meer ontspannen zal reageren op een handpop omdat hij niet direct als persoon aangesproken worden (Stuyveart 2010).

- Door meer reactie krijg je meer zicht op de ervaringswereld en belevingswereld van het kind waardoor je beter op het kind aan kunt sluiten en het contact kunt onderhouden. Ik ben benieuwd of dit voor B. ook zo werkt.

Het is mijn taak als leerkracht om eerst voor veiligheid te zorgen waarbinnen het kind zichzelf durft te zijn en zich gerespecteerd voelt.

Ik wil onderzoeken wat ik hiervan herken in de praktijk.

2.5.5 Poppenspelmethoden voor stimulering van sociaal-emotionele vaardigheden

Om goed aan te kunnen sluiten bij het kind heb je het verhaal, de beleving, en de gevoelens van het kind nodig (Jeannin, 2008). Op onze school werken wij rondom thema's waarbinnen wij proberen zoveel mogelijk open te staan voor de verhalen en ideeën van de kinderen. In het praktijkonderzoek zal ik hier zoveel mogelijk gehoor aan proberen te geven door, waar het kan, aan te sluiten bij de gevoelens, beleving en ervaringen van B.

2.6 Wat betekent dit voor mijn praktijkonderzoek?

De bestudering van de literatuur en het schema deelgebieden (Riele, 2006) betreffende de sociaal-emotionele ontwikkeling zet mij aan tot de volgende vragen die ik in de praktijk verder wil onderzoeken:

- Biedt het B. inderdaad een veilige situatie van waaruit hij makkelijker reageert? Krijg ik door poppenspel inderdaad meer/beter contact met B.?
- Hoe reageert hij op poppenspel?
- Durft hij zich te uiten?
- Herkent hij gevoelens en kan en durft hij die zelf te laten zien?
- Wordt zijn betrokkenheid hoger bij het gebruik van de handpop?
- Laat hij zien wat hij doet, voelt en denkt? Krijg ik beter zicht op zijn belevingswereld en ervaringswereld?
- Kan ik zijn spel met behulp van het inzetten van poppenspel stimuleren?

In het volgende hoofdstuk zet ik uiteen welke onderzoeksmethodologie ik gebruik om op bovenstaande vragen een antwoord te krijgen.

Hoofdstuk 3

De opzet van mijn onderzoek

3.1 Onderzoeksmethodologie

Welke *manieren van onderzoek* wil ik toe passen?

Ik maak gebruik van het '**actieonderzoek**'. Zoals Kallenberg (2007) omschrijft stelt de leraar zich hierbij een vraag ten aanzien van het eigen handelen. De bedoeling is in dit handelen verbetering aan te brengen, handelingsgericht aan de gang te gaan, waarbij tijdens het handelen steeds onderzoek plaatsvindt.

Uit deze omschrijving van actieonderzoek blijken vijf dingen:

- de leervraag is een handelingsvraag
- onderzoeker en onderzochte zijn dezelfde
- kennis wordt vertaald naar de eigen situatie
- handelen is gebaseerd op gefundeerd inzicht
- de wil en intentie om het eigen handelen te verbeteren is aanwezig.

(Kallenberg, 2007)

Kelchtermans (2001) omschrijft dit als een strategie voor het systematisch onderzoeken van de eigen praktijksituatie, door de direct betrokkenen, met de uitdrukkelijke bedoeling de kwaliteit van het handelen in die situatie te verbeteren vanuit een meer gefundeerd inzicht in de situatie (p.64).

Ik kies voor actieonderzoek, omdat ik mijn handelen meer kan en wil gaan afstemmen op de (onderwijs)behoeften van dit kind. Ik heb vragen omtrent mijn handelen en hoe ik dit beter af kan stemmen op B.

Ik wil dit doen door onderzoekend leren, theoretisch leren en kritisch leren (Simons, 2003).

Verder heb ik gekozen voor kwalitatief onderzoek omdat in mijn onderzoek de belevingswereld van mijn onderzoekskind centraal staat met als doel diepgaand inzicht te krijgen op mijn onderzoeksvraag. Ik maak hierbij gebruik van het interview en participerende observatie (Kallenberg, 2007 & Baarda, 2006).

3.2 Hoe ga ik antwoorden verzamelen?

De vorm die ik hierbij gekozen heb is:

1. Theoretisch: Bronnenonderzoek: literatuur, archief, internet en vakbladen.
Dit geeft mij inzicht in de onderwerpen waaruit mijn onderzoek bestaat.
Het *theoretische gedeelte* heb ik in hoofdstuk 2 besproken.
2. Praktisch: observatie met behulp van
 - video-opnamen (Kallenberg &, 2007) van vier kringen en bouwhoek activiteiten afwisselend met en zonder gebruik van de handpop 'Pom-pom'. Ik onderzoek hier:
 - de mate van betrokkenheid
 - Zijn betrokkenheid meet ik met de Leuvense Betrokkenheidsschaal voor Kleuters (LBS-K) (2011, maart). Zie bijlage 3.
en:
 - of mij dit meer zicht geeft op zijn beleavingswereld en ervaringswereld.Hierbij let ik op de criteria die ik in 2.6 beschreven heb.

Ik observeer en film de kringsituatie, omdat ik het moeilijk vind B. bij de kring betrokken te houden. De kringgesprekken vinden plaats met de hele groep over het thema waarover wij werken:

Kring 1 : dieren die een winterslaap houden; zonder handpop 'Pom-pom'.

Kring 2 : Pom-pom op zoek naar een huis; met de handpop.

Kring 3 : waar en waarbij gebruiken wij water in de klas en thuis?

Zonder de handpop.

Kring 4: Pom-pom die wil weten hoe je een toverdrankje kunt maken; met de handpop.

Daarnaast observeer en film ik B. alleen in de bouwhoek met handpop "Pom-pom". Dit een situatie is waar hij graag speelt. De bouwhoek activiteiten zien er als volgt uit:

Bouwhoek 1: B. laten vertellen over zijn bouwwerk, zonder handpop

Bouwhoek 2: B. laten vertellen over zijn bouwwerk, met handpop

Bouwhoek 3: Een bouwopdracht geven zonder handpop.

Bouwhoek 4: Een bouwopdracht geven met handpop.

3. Het gestructureerde interview.

Voor de deskundigen maak ik gebruik van het gestructureerde interview met vooropgestelde vragen samengesteld vanuit de literatuur. Hierbij krijgt iedere ondervraagde dezelfde vragen voorgelegd om zo objectief mogelijk te kunnen zijn. Het voordeel hiervan is dat ik de gegevens kan vergelijken, samenvatten en er sleutelwoorden uit kan halen die antwoord geven op mijn onderzoeksvragen (Kallenberg, 2007 & Baarda 2006).

Ik raadpleeg hier:

- 2 specialisten die werkzaam zijn met poppenspel:
(theater)poppenspelers, docenten poppenspelers en
- 1 leerkracht van een Mytylschool, SBO school, 1 JRK leerkracht en 4 leerkrachten uit het basisonderwijs.

Ik wil zicht krijgen op wat zij:

- onder poppenspel verstaan
- zij voorwaarden vinden voor goed poppenspel
- de meerwaarde vinden van poppenspel
- ervaren waardoor kinderen betrokken raken en
- hoe zij omgaan met reacties van de kinderen.

Met als doel om er achter te komen of poppenspel een goede manier is om meer/beter contact te krijgen met het kind, of het de betrokkenheid kan verhogen en beter zicht geeft op de belevingswereld en ervaringswereld (Zie bijlage 3)

Ik heb voor deze drie methoden gekozen, omdat de meerwaarde vanuit de verschillende invalshoeken hierdoor groter wordt voor dit onderzoek. Naast de informatie die ik krijg vanuit de theorie zullen de inzichten van verschillende deskundigen vanuit de praktijk van waarde zijn. De reden om meerdere deskundigen te betrekken bij dit onderzoek is om op die manier uit te sluiten dat de mening van slechts één persoon maatgevend is voor de uitkomsten van dit onderzoek. De observaties van de verschillende kringen en de bouwhoek vullen de gegevens aan vanuit de praktijk.

3.3 Hoe heb ik mijn data-verzamelinstrumenten gekozen?

- Voor de video-opnamen maak ik gebruik van participerende observatie (Kallenberg, 2007 & Baarda 2006) en de Leuvense Betrokkenheidschaal.
 - Ik heb gekozen voor observatie met behulp van *video-opnamen*, omdat ik een zo objectief en nauwkeurig mogelijk beeld wil krijgen van het kind dat ik observeer. Vanuit je eigen observatie krijg je niet ‘alles’ mee. Een video kun je nogmaals bekijken en je kunt eventuele andere aspecten ontdekken die je misschien niet eerder opgevallen zijn. In een volle klas, alleen als leerkracht, vind ik dit het best inzetbare instrument. Het zal mij meer vertellen over de reactie van B. op mij en andersom, onze interactie dus. (Kallenberg &, 2007)
 - Ik maak gebruik van *observatie*, omdat ik informatie wil verzamelen over het gedrag van een kind, in dit geval B. Ik ga gericht kijken en luisteren naar het gedrag van B. vanuit vraagstellingen die ik van tevoren heb samengesteld. Ik probeer zo objectief mogelijk informatie te verzamelen met als bedoeling een bepaalde verbetering te bereiken. De bedoeling van de observaties is conclusies te trekken waar ik vervolgens mijn handelen op aan kan passen. Ik richt mij hier op contact leggen met B. met behulp van een handpop en op zijn belevingswereld en ervaringswereld. Krijg ik hier met behulp van poppenspel meer zich op? (Zie bijlage 5)
 - Ik maak hierbij gebruik van *participerende observatie*, omdat ik als onderzoeker zelf deelneem aan het onderzoek. Ik voer zelf het onderzoek uit volgens een voorafgesteld protocol waarbij ik aan de ene kant zelf mee doe, en het proces meebeleef, en aan de andere kant een zekere afstand bewaar (Kallenberg &, 2007 en Baarda, 2006). (Zie bijlage 5)
- Met de Leuvense Betrokkenheidschaal voor Kleuters (2011, maart) kan ik meten of B. echt betrokken is bij de activiteit.
- Voor de deskundigen maak ik gebruik van het gestructureerde interview met vooropgestelde vragen samengesteld vanuit de literatuur.

3.4 Wie zijn er bij mijn onderzoek betrokken?

Bij mijn onderzoek zijn een jongen uit mijn klas betrokken, ik zelf en een pedagogiekstudente die tevens video-opnames maakt. Als specialisten raadpleeg ik poppenspelers, docenten poppenspelers en leerkrachten die gebruik maken van poppenspel.

3.5 Triangulatie in mijn onderzoek

De triangulatie in mijn onderzoek bestaat uit zes invalshoeken:

1. de jongen die ik observeer
2. een pedagogiekstudente
3. poppenspelers
4. docenten poppenspelers
5. verschillende leerkrachten uit het land die poppenspel toepassen
6. ik zelf

De instrumenten die ik daarbij gebruik zijn:

1. de Leuvense Betrokkenheidschaal voor Kleuters
2. participerende observatie
3. video-opnamen
4. het interview

Hoofdstuk 4

Data analyse en resultaten

In dit hoofdstuk zullen per bron de resultaten worden weergegeven.

4.1 Inleiding

Ik heb met de Nederlandse Vereniging Poppenspel Unima contact gezocht. Ik heb hun presentatievoorstelling van zondag 19 december 2010 bijgewoond en een interview afgenomen bij een theater poppenspeelster die tevens cursusleidster is.

Op zaterdag 22 januari 2011 ben ik afgereisd naar Maastricht om daar deel te nemen aan het lees- en speelweekend dat in het teken stond van het prentenboek als inspiratiebron voor poppenspel.

Ik heb hier de methode 'Speelplezier: samen lerend spelen' ingezien en twee voorstellingen gezien met poppenspel waarbij ook de ouders geïnformeerd werden over het nut van poppenspel en het gebruik van prentenboeken hierbij. Verder heb ik kennis gemaakt met liedjes- en versjesdozen, tafelpoppenspel en handpantomime met en zonder gebruik van prentenboeken.

Ik heb kleuterleiders en een poppenspeelster geïnterviewd, zelf gespeeld en geobserveerd hoe verschillende kinderen en leiders reageerden op elkaar bij het tafelpoppenspel, een sprookjes verhaaldoos en tijdens de voorstellingen.

4.2 Interview deskundigen (Zie bijlage 7)

Ik heb de gegevens uit de vragenlijsten die zijn ingevuld door de twee deskundigen per vraag geanalyseerd op overeenkomsten en verschillen en kort samengevat.

Wat versta je onder poppenspel?

Deskundige 1 geeft aan dat zij onder poppenspel verstaat: leven toebrengen aan 'dode dingen'.

Deskundige 2 omschrijft het als: alle vormen van spelen met poppen zoals met: de groepsknuffel, klei, vingerpoppes, je handen (handpantomime), poppenkastpoppen, in de huishoek en bouwhoek en op de vertelspeeltafel.

Zij maakt ook kenbaar dat er een duidelijk onderscheid is tussen poppenspel vóór en mét kinderen.

Zij geeft aan dat het *verschil* tussen poppenspel vóór en mét kinderen is dat je bij poppenspel vóór kinderen speelt vanuit een voorbereid verhaal en minder de ruimte hebt om af te kunnen wijken van dit verhaal.

Als *overeenkomst* geeft zij aan dat bij zowel het poppenspel vóór als mét de kinderen het aansluiten bij de belevingswereld en ervaringswereld van het kind en het stimuleren van de eigen fantasie van belang is zodat het kind zich er in kan herkennen. Dit leidt tot een hogere betrokkenheid evenals zelf geloofwaardig over te komen. De meerwaarde ben je zelf als speler. De techniek zoals pophantering en stemgebruik zijn voor beide vormen even belangrijk.

Deskundige 1 geeft hetzelfde aan en beide beschrijven dit als voorwaarden voor goed poppenspel'.

Hiermee hebben zij mijn vragen wat voorwaarden zijn voor goed poppenspel en hoe je de betrokkenheid kunt verhogen beantwoord.

Wat is de meerwaarde van poppenspel?

Als meerwaarde van poppenspel mét kinderen geven de beide deskundigen aan dat het kind niet direct zelf aangesproken wordt, maar praat via de pop: een ander is, een ander kan zijn. Zij geven aan dat dit prettiger voelt voor het kind zodat het makkelijker is om te reageren. Dit geldt zowel voor het kind als voor de poppenspeler. Ook praten stille, teruggetrokken kinderen makkelijker tegen en met een pop dan tegen en met een volwassene.

Hier is het belangrijk om goed te luisteren, te kijken naar, en je in te leven in het kind om zo goed mogelijk op het kind aan te sluiten. Beide deskundigen delen deze mening.

Deskundige 1 geeft hierin aan in de begeleiding een tegengestelde rol te spelen dan het gedrag van het kind. Deskundige 2 geeft aan drukke kinderen af te remmen en rustige kinderen voorzichtig te benaderen.

Deskundige 2 geeft als toevoeging hierop aan dat poppenspel ook bevorderlijk is voor de ontwikkeling van het empathisch vermogen. En dit speelt weer een belangrijke rol bij de ontwikkeling van de zelfsturing. Hiervoor kan poppenspel ook worden ingezet als didactisch middel om kinderen iets te leren. Zij geeft hier de waarde aan

van het vóór spelen, voorgespeeld spel. Ook spelen met poppen moet geleerd worden. Zien spelen doet spelen. Zo inspireer je kinderen ook zelf te gaan spelen.

Naar aanleiding van het interview met deskundige 2 werd ik aan het denken gezet of ik de verschillende leerkrachten hetzelfde interview voor zou leggen of het aan zou passen aan mijn nieuw verworven inzichten zoals soorten poppenspel en het voorgespeeld spel. Immers meer soorten poppenspel bieden ook meer mogelijkheden om de sociaal-emotionele ontwikkeling te stimuleren. Binnen mijn onderzoek blijf ik mij wel richten op interactief poppenspel en dus niet op poppenspel vóór kinderen. Maar ik ben wel benieuwd hoe de leerkrachten denken over voorgespeeld spel. Ik kom hier verder op terug in hoofdstuk 5. Hierop heb ik haar benaderd met het verzoek mij van advies te dienen vanuit haar deskundigheid. Ik heb toen besloten het interview te wijzigen met betrekking tot:

- vorm:

- ik heb meer schaalvragen gemaakt om vlot antwoorden met elkaar te kunnen vergelijken*

- inhoud:

door de volgende vragen erin op te nemen:

- welke vormen van poppenspel zij toepassen, waar en hoe vaak*
- hoe zij aan verhaal en speelonderwerpen komen*
- of zij gebruik maken van voorgespeeld spel en*
- mee spelen met kinderen tijdens de speel-werktijd*

4.3 Interview van leerkrachten (Zie bijlage 3)

Ik heb de gegevens van de 10 vragen uit de vragenlijsten die zijn ingevuld door de 7 leerkrachten per vraag geanalyseerd en opgeteld en van de laatste 3 open vragen overeenkomsten en verschillen kort samengevat.

Uit het interview van de 7 verschillende leerkrachten komt het volgende naar voren: Iedereen maakt vaak gebruik van **verschillende vormen van poppenspel**.

Dit betreft vooral de vertelspeeltafel (6), vervolgens het spelen met knuffels en poppen in de huishoek en bouwhoek (6), met de groepspop op schoot (5), met popjes in de zandbak (3) en in de poppenkast (2).

Met de **groepspop** wordt: dagelijks (3), een paar keer per maand (3) en alleen als het binnen het thema past (1) gespeeld.

Poppenkastspel wordt: soms (4) en niet (3) gespeeld.

Op de **vertelspeeltafel** wordt : dagelijks (1), 3 à 4 keer per week (1), 2 keer per week (1), minimaal 1 keer per week (1) en per thema (3) gespeeld.

Meestal wordt **gespeeld rondom** een thema (7) gevolgd door gebeurtenissen die voorvallen (3), gevoelens van kinderen (3), onderwerpen die de kinderen aandragen (3) en naar aanleiding van een prentenboek (2).

De **onderwerpen** hiervoor komen uit een methode zoals 'Speelplezier' (4), worden zelf gemaakt (4), aangedragen door de kinderen zelf (3), een prentenboek (2) of worden van internet gehaald (2).

Alle leerkrachten (7) maken gebruik van **voorgespeeld spel** en zien daar zeer vaak (1), vaak (5) en soms (1) effect van. De laatste geeft aan dat dit ligt aan het zeer lage niveau van de kinderen.

Ook **spelen** de leerkrachten zeer vaak (4) en vaak (3) **mee** tijdens de speel-werktijd. Hun poppenspelvaardigheden zeggen 4 leerkrachten tijdens nascholing geleerd te hebben.

Ten aanzien van de 3 open vragen geef ik hier een samenvatting weer:

Hoe zorg je voor betrokkenheid?

- Betrokkenheid van de kinderen stimuleren zij door zich als leerkracht goed in te leven in de handpop, als het ware in de rol te kruipen, en door zoveel mogelijk aan te sluiten bij de belevingswereld en ervaringswereld van de kinderen. Het inlevingsvermogen, enthousiasme en het nieuwsgierig maken van kinderen is hierbij belangrijk. Ook het ingaan op eigen ideeën van kinderen (7).

Een goede techniek, ten aanzien van: het stemgebruik, de mimiek en de wijze van het bedienen van de handpop dragen ook bij tot een grotere betrokkenheid (7).

Hoe ga je om met reacties op je spel?

- Bij het spelen vóór de kinderen geven bijna alle leerkrachten (6) aan wel in te gaan op reacties van de kinderen maar zich vooral te houden aan de hoofdlijn van het verhaal.

Bij poppenspel mét kinderen wordt aangegeven dat het van belang is in te gaan op het eigen niveau van het kind waarbij rekening gehouden moet worden met de gevoelens en sociale vaardigheden van het kind (7).

Wat maakt poppenspel volgens jou goed poppenspel?

- Dit wordt door de leerkrachten omschreven als poppenspel waarbij de kinderen betrokken zijn en waarin ze zich herkennen. Maar ook waar interactie plaats vindt en het onderwerp de fantasie van het kind prikkelt en aansluit bij de belevingswereld en ervaringswereld van het kind. Voldoende inleving en inzicht in de ontwikkeling van het kind is hiervoor noodzakelijk (7).

Niemand van de leerkrachten geeft aan negatieve dingen te ervaren aan het gebruik van poppenspel.

4.4 Videoanalyse:

- **betrokkenheid** (Zie bijlage 5)

Met behulp van de Leuvense Betrokkenheidsschaal voor Kleuters (bijlage 2) tijdens de kring en het spelen in de bouwhoek blijkt het volgende:

(De kringen en bouwhoek activiteiten met de scores van betrokkenheid van iedere activiteit staan nader omschreven in tabel 1 in bijlage 6).

In tabel 2 zijn de verschillende scores van betrokkenheid samengevoegd en opgeteld:

- de kring en bouwhoek activiteiten zonder gebruik van de handpop en
- de kring en bouwhoek activiteiten met gebruik van de handpop

Op deze manier is te zien bij welke activiteit de betrokkenheid het hoogst is.

De tabel laat zien dat de betrokkenheid het hoogst is wanneer er gebruik gemaakt wordt van de handpop, zowel in de kring als bij de bouwhoek activiteiten. Tijdens de helft van deze activiteiten zijn er intense momenten. Hij reageert dan energiever, geconcentreerder, verwoordt meer en straalt enthousiasme uit.

Tabel 2

Gemiddelde score	A. Zonder gebruik van de handpop	B. Met gebruik van de handpop
Activiteit 1 De kring	3	8
Activiteit 2 De bouwhoek	5	7
Totaalscore	8	15

Videoanalyse:

- **zicht op belevingwereld en ervaringswereld** (Zie bijlage 6)

Vanuit de videoanalyses komt naar voren dat B. positief reageert op het gebruik van de handpop. Hij reageert actief, zowel non-verbaal: door te lachen en op te springen als verbaal. Hij reageert spontaan waarbij het ook opvalt dat zijn woordgebruik en zinsbouw beter zijn.

Hij kijkt naar de handpop ‘Pom-pom’ en niet naar mij. Hij gaat meteen mee in het verhaal, reageert vlot, vertelt over zichzelf wat hij herkent en voegt er eigen ideeën aan toe. Hij blijft geconcentreerd, vol energie bezig en heeft bijvoorbeeld een heel eigen plan hoe het huis van de handpop ‘Pom-pom’ er uit moet zien.

B. uit wat hij doet, voelt en denkt. Ik weet wat hem bezig houdt. Dit geeft mij de kans op zijn verhaal aan te sluiten en zijn spel te stimuleren. Dit is makkelijker bij de bouwhoek activiteiten omdat, er dan één op één contact is en ik direct kan reageren op zijn opmerkingen en verhaal dan bij de kringactiviteiten.

In dit hoofdstuk heb ik per bron de uitslagen weergegeven van het praktische onderzoek. In het volgende hoofdstuk ga ik de verbinding leggen van dit praktische onderzoek met de theorie en hieraan conclusies verbinden.

Hoofdstuk 5

Conclusies praktijkonderzoek aan de literatuur gerelateerd

In dit hoofdstuk geef ik antwoord op de deelvragen van mijn onderzoek door de resultaten van mijn praktijkonderzoek te toetsen aan de theorie. Tevens geef ik antwoord op de vragen die ik mijzelf gesteld heb in 1.9: hoever ik denk te komen met mijn onderzoek. Ik heb ervoor gekozen om deelvraag 4 als 2^{de} te beantwoorden omdat 'je veilig voelen' en van daaruit contact durven leggen namelijk de basis is van waaruit je handelt en ontwikkeling tot stand kan komen.

1. Wat is poppenspel?

Om poppenspel goed toe te kunnen passen moet je weten wat hier onder verstaan wordt. De NVP verstaat onder poppenspel alle theatervormen waarbij poppen, objecten, figuren en schimmen een theatrale rol spelen. In dit onderzoek beperk ik mij tot handpoppenspel. Zowel Stuyvearts (2010), de NVP, deskundigen en leerkrachten geven aan dat bij het gebruik van een pop de voorbereiding belangrijk is: welke type pop je gebruikt en welke speltechnieken je toepast. Dit is nodig om jezelf te kunnen identificeren met de pop. Pas dan komt het geloofwaardig over, zal het kind je serieus nemen en er op reageren. Het inleven in de handpop leidt ook tot een grotere betrokkenheid. Ik heb dit in de praktijk ervaren bij de keuze van de handpop (bijlage 6). Ik kon mijzelf er in inleven en B. reageerde meteen op de handpop 'Pom-pom'. Hij geloofde er in en was hoog betrokken. Dan gaat het als het ware vanzelf.

2. Is dit voor jonge kinderen een goede manier om contact te leggen en onderhouden?

Vanuit de literatuur wordt aangegeven dat de handpop kan dienen als een veilige gesprekspartner waarbij je buiten jezelf kunt treden en niet direct als persoon wordt aangesproken. Stuyveart (2010) vermeldt ook dat kinderen meer ontspannen reageren bij een handpop en meer van zichzelf laten zien. De deskundigen en geïnterviewde leerkrachten ervaren ook dat kinderen spontaner en eerder reageren op een handpop dan op een volwassene.

Bij mijn praktijkonderzoek bleek dit ook bewaarheid. B. reageerde spontaan, ontspannen en vlot op de handpop 'Pom-pom'. Hij sprak de handpop aan en niet mij,

zowel non-verbaal als verbaal. Vanuit de analyse van de LBS-K is te zien dat zijn betrokkenheidsscore hoog was wanneer er gebruik gemaakt werd van de handpop (bijlage 5). Bij situaties waarbij de handpop niet gebruikt werd was dit aanmerkelijk lager. Hieruit concludeer ik dat het werken met een handpop inderdaad een goede manier is om contact te leggen.

Poppen geven je meer informatie over de belevingswereld en ervaringswereld van het kind en bied je hierdoor mogelijkheden het kind te benaderen en positief te stimuleren (Meurs 2000 & Stuyveart, 2010). De deskundigen en de leerkrachten beamen dit en omschrijven dit als 'goed' poppenspel: zij ervaren dat als je aansluit met je verhaal bij de gevoelens, ervaringen en belevingen van het kind dat kinderen dan sneller mee gaan in het verhaal waardoor je weer beter op de kinderen kunt aansluiten.

Door in de praktijk de handpop 'Pom-pom' in andere situaties terug te laten komen zoals bijvoorbeeld in de bouwhoek gaf dit weer mogelijkheden om meer te weten te komen over B.'s gevoelens ervaringen en belevingen. Het was makkelijker om vlot contact te maken, te weten te komen wat hij aan het doen was, op zijn verhaal aan te sluiten en zijn spel te stimuleren. Hieruit concludeer ik dat contact onderhouden ook soepeler verloopt.

3. Wat wordt verstaan onder de sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen?

In de literatuur verwoorden Riele (2006) en Stuyvearts (2010) dit als volgt: bij het sociale aspect zit het meer in de interactie en bij het emotionele in het omgaan met de eigen emoties en gevoelens. Om goed op het kind aan te kunnen sluiten is het belang dat je weet wat beide begrippen inhouden en wat het verband ertussen is. Vanuit het schema van Riele (2006) over de deelgebieden van de sociaal-emotionele ontwikkeling ontdekte ik in de praktijk dat B. hier positief op scoort. Ik heb de volgende aspecten daarvan terug gezien in de praktijk:

- reageerde ontspannen en vlot op de handpop 'Pom-pom'.
- Hij liet zijn emoties, *gevoelens*, zien. Hij reageerde blij: lachte, sprong op en vertelde over zijn eigen beleving.
- Er ontstond interactie. Dit gaf mij de kans om via 'Pom-pom' op hem aan te sluiten wat weer een stimulans gaf aan zijn spel.

- Door dit sociale contact kwam B. in aanraking met andere zienswijzen wat zijn *inlevingsvermogen* stimuleerde. In dit geval gaf ‘Pom-pom’ aan wat hij wilde. B. sloot hier op aan op zijn manier. Hij en ‘Pom-pom’, ik, waren apetrots.
- Deze succeservaring stimuleert zijn *zelfvertrouwen* en zijn *zelfbeeld* (Riele, 2006) Zie bijlage 1.
- Door het verwoorden van gevoelens en het stimuleren van het inlevingsvermogen wordt ook B.’s brede ontwikkeling gestimuleerd waarbij ik duidelijk de directe relatie zie ten aanzien van *taalverwerving/taalontwikkeling*.

Het blijkt ook dat het ene deelgebied effect heeft op het andere. Bijvoorbeeld: als je ontspannen kunt reageren durf je ook meer van jezelf te laten zien. Maar je kunt ook achterhalen met welk deelgebied het kind meer problemen heeft om hier vervolgens meer aandacht aan te besteden. Hieruit concludeer ik dat het belangrijk is te weten wat de deelgebieden van de sociaal-emotionele ontwikkeling inhouden.

De deskundigen en leerkrachten geven ook aan dat je het inlevingsvermogen kunt stimuleren door interactief spel; poppenspel waarbij je het kind de ruimte geeft en door voorgespeeld spel. In mijn praktijkonderzoek heb ik interactief gespeeld met B.

4. Wat kan poppenspel betekenen voor de sociaal-emotionele ontwikkeling?

Emotioneel: het kind reageert meer ontspannen op een handpop met als gevolg dat het makkelijker zijn gevoelens en gedachten uit (Stuyveart, 2010). In de praktijk ontdekte ik dat B. sterk reageert op ‘Pom-pom’. Ik had niet verwacht dat hij zo snel zou reageren en zo actief: zowel non-verbaal als verbaal. Omdat B. spontaan ervaringen vertelde bood mij dit kansen om op hem in te gaan met behulp van ‘Pom-pom’. Hier reageerde B. op zijn beurt ook weer positief op wat uiteindelijk leidde tot speluitbreiding: *B. vertelde over zijn slaapkamer ‘boven in zijn huis’ en hoe die er uit ziet. Op de vraag van ‘Pom-pom’ of B. ook een slaapkamer voor hem kon maken reageerde hij enthousiast. Dat wilde hij wel en ging meteen aan de slag op zijn manier.* (Zie bijlage 6, bouwhoek 2: kan ik zijn spel stimuleren met poppenspel?)

Dit is ook wat Meurs (2000), Jeannin (2008) en Stuyveart (2010) aangeven: via de handpop krijg je meer informatie over de interesse en belevingswereld van het kind wat je de kans geeft beter op het kind aan te kunnen sluiten. De deskundigen als

geïnterviewde leerkrachten onderschrijven dit en geven beiden aan dat dit ook leidt tot een grotere betrokkenheid.

Sociaal: de handpop is een prima middel om contact te leggen met het kind zoals ik aangaf in 2.5.4. Het kind wordt, wat ik al eerder vermeldde, door contact met anderen, zoals via de handpop, ook geconfronteerd met andere zienswijzen, wat een beroep doet op het inlevingsvermogen. Of zoals de deskundigen het noemen: er wordt een beroep gedaan op het empathisch vermogen wat belangrijk is voor de ontwikkeling van de zelfsturing: leren je eigen gedrag aan te sturen wat leidt tot geconcentreerd spelen en werken. Het gaat er ook om dat het kind inzicht heeft in wat het zelf doet maar ook in wat anderen doen.

Het kind leert door interactie (Stuyvearts (2010) en Riele (2006)). In de praktijk kreeg ik zicht op B.'s belevingswereld en ervaringswereld door middel van de handpop 'Pom-pom' tegen wie hij spontaan sprak. Dit gaf mij de kans om op hem aan te kunnen sluiten. *'Pom-pom' vertelde wie hij is, hoe oud hij is en waar hij vandaan komt. B. vertelde hierop spontaan dat hij ook 5 jaar is en in een huis woont met een puntdak. (Zie bijlage 6, kring 1: durft hij zich te uiten?)* Ik ging mee in het verhaal van B.; hoe zijn huis er uit ziet, en 'Pom-pom' mocht later met hem mee in de bouwhoek. 'Pom-pom' wilde graag een huis. B. wilde dit wel voor hem maken net zoals zijn huis. Dit sluit precies aan bij wat de geïnterviewde leerkrachten ook omschrijven als 'goed poppenspel' en wat ik onderschrijf: dit is spel waar interactie in zit en waarin het kind zich kan herkennen.

Het positieve is dat B. via de handpop wel open staat voor suggesties terwijl ik in situaties zonder handpop had opgemerkt dat B. maar weinig open stond voor suggesties van mijn kant. Ook had zijn spel nu een hele andere ingang. Pom-pom wilde nu graag een huis. B. gaf hieraan gehoor en week af van alleen torens maken en instorten.

Kortom: B. liet veel meer zien wie hij is en wat hij wilde, wat meer en betere aansluitingskansen bood. Hij liet zien Pom-pom tegemoet te willen komen. Zijn spel verdiepte zich zo ook meer.

Hieruit kan ik concluderen dat poppenspel de sociaal- emotionele ontwikkeling van jonge kinderen kan stimuleren wat tevens het antwoord is op mijn onderzoeksvraag. Hierbij is het ook van belang dat je je bewust bent van de verschillende vormen van poppenspel wat je meer mogelijkheden biedt om de sociaal-emotionele ontwikkeling te kunnen stimuleren.

Hoofdstuk 6

Evaluatie onderzoek

In dit hoofdstuk geef ik mijn persoonlijke ervaringen en bevindingen weer ten aanzien van de conclusies van mijn onderzoek.

6.1 Wat betekenen de conclusies uit het onderzoek voor mij?

Vanuit het onderzoek concludeer ik volmondig dat poppenspel inderdaad de sociaal-emotionele ontwikkeling van het jonge kind kan stimuleren.

Ik ben mij door dit onderzoek meer bewust geworden wat poppenspel kan betekenen voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen en waar ik poppenspel bewust in kan zetten.

Voor mij gold dat ik met B. in dit onderzoek makkelijker contact kreeg en meer te weten kwam wat hij deed en wat zijn ervaringen zijn waardoor ik beter op hem aan kon sluiten.

Ik vond het geweldig te ervaren wat de handpop met mij deed en welk effect het had op B. Ik heb heel bewust een handpop gezocht en tijd nodig gehad om voor mijzelf te achterhalen welke technieken ik bij de handpop en mijzelf vond passen. Ik moest er immers eerst zelf in geloven om geloofwaardig over te komen. Door mijn bewustwordingsproces is dit goed gelukt.

Ik had vervolgens niet verwacht dat B. zo spontaan en enthousiast zou reageren. Het was dus een prima middel om contact te leggen. Dit stimuleerde mij op zijn beurt weer. B. liet zien wat hij voelde, deed en dacht waardoor ik mee kon gaan in zijn verhaal en hem verder kon stimuleren. Wonderlijk om dan te ervaren dat hij op suggesties van de handpop wel reageert. Het was ook prachtig om te zien dat hij trots was op wat hij zelf gedaan had, een succeservaring op deed, wat zijn zelfbeeld en zelfvertrouwen stimuleert.

Ik heb gemerkt dat poppenspel leidt tot meer reactie en een hogere betrokkenheid met als gevolg meer kansen voor aansluiting, meer kansen voor ontwikkeling.

Poppenspel stimuleert ook de brede ontwikkeling van het kind. Bij B. werd bijvoorbeeld ook zijn taalontwikkeling positief gestimuleerd; hij reageerde spontaan op de handpop waarbij het opviel dat zijn woordbouw en zinsbouw uitgebreider was.

Handpoppenspel heeft hem en mij dus alleen maar positieve ervaringen opgeleverd.

Een belangrijk toegevoegde waarde hierbij is dat de deskundigen mij stil hebben laten staan bij de verschillende vormen van poppenspel, spelplaatsen en poppenspel voor en met kinderen. Door hierbij stil te staan besef je beter waar je gebruik kan maken van poppenspel en poppenspel in kan zetten.

Voor mij persoonlijk betekent dit dat ik vaker en in meerdere situaties poppenspel in zal gaan zetten. Ik wil dit ook bij meerdere kinderen gaan gebruiken.

Ook wil ik meer gebruik gaan maken van voorgespeeld spel, zoals de deskundigen aangaven, onder andere aan de vertelspeeltafel, waar ik binnen ons thema een verhaal uit speel met handpopjes met als doel spelrepertoire uitbreiding.

Ik zie hier de meerwaarde voor Jonge Risicokinderen. Zij hebben vaker minder initiatief, spelinbreng. Door voor te spelen worden zij op ideeën gebracht. Zien spelen doet spelen, zoals deskundige 2 zo mooi omschreef. De drempel om te durven reageren ligt dan ook lager voor deze kinderen. Jonge kinderen reageren ook sneller en meer ontspannen op een handpop dan op een volwassene.

Naar mijn collega's toe wil ik de waarde en het belang van poppenspel toe gaan lichten met behulp van een PowerPoint presentatie waarbij ik in de inleiding gebruik wil maken van poppenspel met gebruik van de handpop 'Pom-pom'. Vervolgens wil ik een workshop 'poppenspel' geven. Bij deze workshop wil ik ingaan op de technieken en de verschillende vormen van poppenspel. Beide wil ik doen in de hoop dat zij ook meer poppenspel toe zullen gaan passen in hun praktijk en net zo enthousiast zullen worden als ik.

Alvorens de PowerPoint presentatie en workshop te geven zou ik eerst willen onderzoeken hoe mijn collega's tegenover poppenspel staan en wat hun kennis hierover is, dan de PowerPoint presentatie en de workshop geven en vervolgens hun meningen en gebruik opnieuw willen peilen.

Ik ben benieuwd of meer kennis stimulerend werkt in het gebruik en toepassen van poppenspel.

6.2 Hoe heb ik het doen van een onderzoek ervaren?

De opleiding 'Specialist Jonge Risicokinderen-Master SEN' heb ik met veel plezier gevolgd. De opdrachten die verbonden waren aan de verschillende modules heb ik met veel enthousiasme uitgevoerd. Dit onderzoek zie ik dan ook als een interessante en waardevolle afsluiting van deze opleiding.

Maar in de werkelijkheid heb ik het anders ervaren. Het doen van onderzoek vond ik niet altijd eenvoudig om te doen. Erg lastig vond ik het aspect tijd en afstand nemen. Soms moest ik even afstand nemen om het geheel te overzien. Of zoals ik het noem: moest ik even gaan 'helicopteren'. Met de feedback van critical friends en van Aleid kon ik er dan weer tegenaan. Al zag ik er wel iedere keer tegenop wat ik opnieuw moest aanpassen. Het begrip tijd speelt hierbij ook een grote rol. Het iedere keer opnieuw verdiepen en aanpassen kost mij enorm veel tijd. Omdat je ondertussen ook de andere modules volgde betekende dit soms echt even tijd bewaken en keuzes maken. Ik werd zodoende heen en weer geslingerd tussen heel betrokken en enthousiast aan het werk zijn waarbij je het gevoel had flinke vorderingen te maken en met een steen op je maag opnieuw een gedeelte aan te moeten te passen. Mijn probleem lag hierin vooral om de theorie kort en bondig weer te geven en de koppeling te maken met de praktijk. In de eindspurt naar de deadline heb ik veel overleg gehad met mijn critical friend. Zij gaf mij goede feedback waar ik weer uren mee aan de slag kon. Ik besef heel goed dat ik nog veel kan leren op dit gebied maar heb er nu, naar kunnen, alles uitgehaald wat er in zit.

Inhoudelijk heb ik ook veel gestoeid met de lay-out zoals met de inhoudsopgave en de APA-normering. Ik ben niet tevreden over hoe ik dit heb aangepakt. Ik moest dit aan het eind nog opzoeken, veranderen en toevoegen. Dit wil ik de volgende keer meteen invoegen en verwerken. Dat scheelt weer veel tijd.

Bij het interview met de deskundigen heb ik mij ook mee laten leiden in poppenspel voor en met kinderen en vormen van poppenspel. Ik vond deze informatie erg interessant en zeker toevoegend maar week zo toch enigszins af van mijn oorspronkelijke doel: alleen poppenspel met het kind. Hierdoor heb ik veel vragen omgegooid en veranderd. Het positieve was dat ik nu met scores kon werken en hier wel zicht kreeg, het nadeel dat ik voor mijn gevoel niet helemaal bij mijn doel bleef, zie 1.9. Met de open vragen aan het einde heb ik wel genoeg informatie gekregen

dat wel paste binnen mijn onderzoek. De volgende keer wil ik dat dan ook beter bewaken, bewuster nagaan naar welke informatie ik op zoek ben.

Maar wat voor mij het meest waardevol is: ik heb door dit onderzoek mijn onderzoekskind B. verder kunnen helpen in zijn sociaal-emotionele ontwikkeling. Het is het kind waar het uiteindelijk allemaal om draait!

Dankzij het vertrouwen van de opleiding is het mij uiteindelijk toch gelukt dit onderzoek meer gedegen aan te pakken. Ondanks de stress, spanning en tijdsdruk was het de moeite waard. Ik heb echt het vertrouwen gekregen om Jonge Risicokinderen beter te kunnen begeleiden op een manier die past bij het jonge kind. en bij mijzelf. Ik weet nu een rijke speel leeromgeving te scheppen, in een voor het kind veilige omgeving, waarbinnen het zichzelf kan en mag zijn. Daarbinnen probeer ik zoveel mogelijk sensitief te zijn en responsief te reageren naar het kind waarbij ik stimulerende initiatieven neem die zoveel mogelijk aansluiten op de (onderwijs)behoeften van het jonge kind. Mijn begeleiding en begeleidingsplaatsen pas ik hierop aan. Dit is een voortdurend reflecterend proces waarbij ik mijn handelen aan pas aan de omstandigheden die op dat moment van toepassing zijn.

Inclusief onderwijs en Jonge Risicokinderen

Jonge Risicokinderen zijn jonge kinderen in de leeftijd van 3 - 7 jaar, die een ontwikkelingsachterstand hebben op veel ontwikkelingsgebieden; daarbij kun je denken aan het taalgebied, motoriek, sociaal-emotioneel, spraak, zintuigen, werkhouding, cognitief. Per kind is dit anders. Jonge Risicokinderen hebben vaak ook gedragsproblemen. Deze problemen komen niet voort uit de ontwikkelingsachterstand.

De achterstand die deze kinderen hebben, komt door RISICOfactoren uit de omgeving en/ of uit het kind zelf. (omgevingsfactoren en kindfactoren)

Je zou kunnen zeggen dat Jonge Risicokinderen onvoldoende profiteren van het onderwijsaanbod (zonder hulp, op een reguliere basisschool). Daardoor dreigen deze kinderen nog verder achter te gaan lopen. De kans bestaat dat de ontwikkeling blijvend verstoord raakt als er geen passende opvang geboden wordt. Daarom vragen ze om speciale zorg en is bij hen speciaal handelen nodig (Jonge Risicokinderen, 2011). Deze passende opvang is te vinden in een Jonge Risicogroep op het Speciaal Basisonderwijs (SBO), maar met ingang van de Wet passend onderwijs sinds 2011 zijn alle scholen in Nederland verplicht om passend onderwijs te bieden. Dat wil zeggen dat de school verplicht is om het leerstofaanbod aan te passen op de onderwijsbehoefte van de individuele leerling. Verwijzing naar het speciaal onderwijs is ongewenst en wordt ontmoedigd en lastig gemaakt (Passend onderwijs, 2011).

De gang naar Passend Onderwijs kan in het licht gezien worden van het Salamanca Statement van de Unesco (1994, geratificeerd tijdens het Verdrag van Parijs in 1994). Het Salamanca Statement verplichtte alle landen (zowel de ontwikkelde als de ontwikkelingslanden) om volledige onderwijskansen te bieden aan kinderen met een handicap (Zie bijlage 8).

Dit is vertaald naar inclusief onderwijs waarbij *Het beginsel van gelijke behandeling een van de grondwettelijke pilaren is van onze samenleving. Kinderen met een handicap moeten dezelfde toegang tot het onderwijs hebben als andere kinderen (Inclusief onderwijs, 2011).*

Inclusief Onderwijs gaat verder dan Passend Onderwijs en sluit nauwer aan bij Salamanca. Op inclusieve scholen wordt gewerkt met leerlingen die onderling sterk kunnen verschillen (diversiteit) in heterogene groepen met een grote diversiteit aan

leerlingen; het onderwijs wordt afgestemd op de mogelijkheden van de leerling(en). Er wordt van uit gegaan dat leerlingen pas leren van en met elkaar, als ze samen leren en samen worden onderwezen in dezelfde leer- en leefgemeenschap. Binnen het concept van Inclusief Onderwijs is speciaal onderwijs dan ook geen aparte voorziening meer, maar heeft (zo veel mogelijk) een plek gekregen in de zorgstructuur van de school. Deze scholen zien diversiteit als uitdaging en als het startpunt van hun onderwijs.

In het concept van Passend Onderwijs worden minder grote stappen gemaakt dan bij Inclusief Onderwijs, maar het einddoel kan hetzelfde of vergelijkbaar zijn (Leoz, passend onderwijs, 2011).

Vanuit de Wet op Passend onderwijs proberen wij Jonge Risicokinderen een zo goed mogelijk passend aanbod te geven waarbij via de Schoolbesturen geldelijke middelen beschikbaar worden gesteld voor extra voorzieningen, gebouwen en leerkrachten. Het is mijn, onze taak, hier verantwoord gebruik van te maken. Mijn handelen zal bestaan uit: kwaliteit leveren en oprechte interesse tonen in het kind, uit het kind halen wat erin zit, niet meer maar ook niet minder. Als kinderen met open vizier worden benaderd, zich veilig voelen in het leerproces, zullen ze zich inspannen te leren. Open vizier vraagt om open onderwijs zonder belemmeringen, voor iedereen (Leoz, passend onderwijs, 2011). Hierin valt nog veel te leren, voor scholen, voor mij, maar zeker ook voor opleidingsinstituten en opleiders.

Nawoord

Nu dit onderzoek is afgerond wil ik graag een aantal mensen bedanken die een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan de tot stand brengen van dit onderzoek. Allereerst wil ik mijn onderzoeksbegeleidster Aleid Beets-Kessens bedanken voor haar professionele begeleiding en prettige en persoonlijk samenwerking. Daarnaast wil ik haar ook bedanken voor haar blijvend vertrouwen in mij. Margo Schmitz-Wouterse en Trudy Kuyper wil ik heel erg bedanken voor het delen van hun tijd, meedenken en het geven van kennis en inzichten. Ook de leerkrachten van diverse scholen die aan het interview meegewerkt hebben wil ik hierbij bedanken voor hun informatie, tijd en inzet.

Mijn eerste critical friend Nicole bedankt voor jouw feedback. En Marja en Karin voor jullie steun en begeleiding.

Tot slot wil ik familie, vrienden en collega's bedanken voor hun welgemeende interesse en steun. Mijn man, dochter Jill en vooral Fleur die mijn aandacht hebben moeten missen en mij alle steun en support gegeven hebben die nodig was om succesvol te kunnen eindigen. Kortom, wij zijn allemaal trots!

Cilia Bril-Halin

Literatuurlijst

Boeken

Baarda, D. en Goede De, M. (2006). *Basisboek Methoden en Technieken: Handleiding voor het opzetten van kwantitatief onderzoek*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Beets-Kessens, A & Memelink, D. (2009). *Begeleiden van jonge kinderen: Drie visies nader bekeken*. Baarn/Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff.

Boullart, G. (1995). *Pop-gepast*. Centrum Informatieve Spelen, Onderwijs-Service.

Collot d'Escury-Koenigs, A. M. (2008). *Het blauwe boek: Denken over anderen, dat kunnen kleuters ook*. Harcourt book Publishers.

Deley, T. (2009). *Denken voelen doen: Sociaal-emotionele ontwikkeling in het basisonderwijs*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant

Janssen-Vos, F. , (2004). *Spel en ontwikkeling: Spelen en leren in de onderbouw*. Ontwikkelingsgericht onderwijs. Assen: Van Gorcum

Jeannin, N. (2008). *Beter omgaan met de emoties van kleuters: Wandelen door het toverbos*. Lannoo. Met NBD|Biblion recensie, Drs. M.L. de Jager.

Kallenberg, T. & (2007). *Ontwikkeling door onderzoek: een handreiking voor leraren*. Baarn/Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff.

Kelchtermans, G. (2001). *Reflectief ervaringsleren voor leerkrachten: een werkboek voor opleiders, nascholers en stagebegeleiders*. Deurne: Wolters Plantyn.

Leavers, F. Depondt, L. Nijsmans, I. & Stroobants, I. (1993). *De Leuvense Betrokkenheidschaal voor kleuters*. Leuven: centrum voor ervaringsgericht onderwijs.

Simons, P. R. J. (2003). *Leren van docenten. Een methodiek voor professionele ontwikkeling*. Utrecht: Expertisecentrum ICT in het onderwijs Universiteit Utrecht.

Schulte, J.(2007). *Methode: Leefstijl voor het basisonderwijs: Sociaal-emotionele vaardigheden voor het basisonderwijs*. Handleiding groep 1 en 2. Stichting Lions Quest Nederland.

Stuyveart H. (2010), *De magische kracht van poppen*. Abimo.

Artikelen

Kant J, Sprenger C., (2001). *Faciliteren van kennissenkringen*, nr. 18, pag. 52.

Meurs, H.,(2000). Werken met poppen in de dagelijkse kleuterpraktijk. *Mensenkinderen*, september 2000, 28-31.

Riele, te P. (2006). SEO op de automatische piloot of doelgericht onderwezen? *Mensenkinderen 103*, september, 23-24.

Wouterse Schmitz, M. (2011). *Speelplezier speelwijzer tafelpoppenspel*.

Internetbronnen

Hogeschool Utrecht, lectoraten (onderwijs en opvoeding), spel (2011, januari). Geraadpleegd 7 januari 2011, via
<http://www.onderzoek.hu.nl/Lectoraten/Onderwijs%20en%20Opvoeding.aspx>

Inclusief onderwijs (juni, 2011). Geraadpleegd op 15 juni 2011 van
<http://www.inclusiefonderwijs.com/?p=info>

Jonge Risicokinderen (juni, 2011). Geraadpleegd op 15 juni 2011 van
<http://members.multimania.nl/hannekewilschut/photoalbum.html>

Leoz, passend onderwijs (juni, 2011). Geraadpleegd op 15 juni 2011 van
<http://www.leoz.nl/passendonderwijs.aspx>

Leuvense Betrokkenheidschaal (2011, maart). Geraadpleegd 15 maart 2011 van
http://www.dos-ipabo.nl/opleidingsschool?school_id=575&groep_id=863&pub_id=5070

Passend onderwijs (juni, 2011). Geraadpleegd op 15 juni 2011 van <http://www.beteronderwijsnederland.nl/node/5777>

Poppenrijk (2011, 14 maart). Geraadpleegd 14 maart 2011, via <http://www.poppenrijk.nl/>

Poppenspelmuseum (2011, 14 maart) . Geraadpleegd 14 maart 2011, via <http://www.poppenspelmuseum.nl/nl/lemmas/poppenspeltechniek.html>
(poppenspeltechniek)

SLO primair onderwijs (2011, 14 maart). Geraadpleegd 14 maart 2011, via <http://www.sociaalemotioneel.nl/werkenaan/00008/00005/>

Spel Observatieschaal voor Kinderen (januari 2011). Geraadpleegd 7 januari 2011 van www.surfsharekit.nl:8080/get/smpid:2816/DS1/

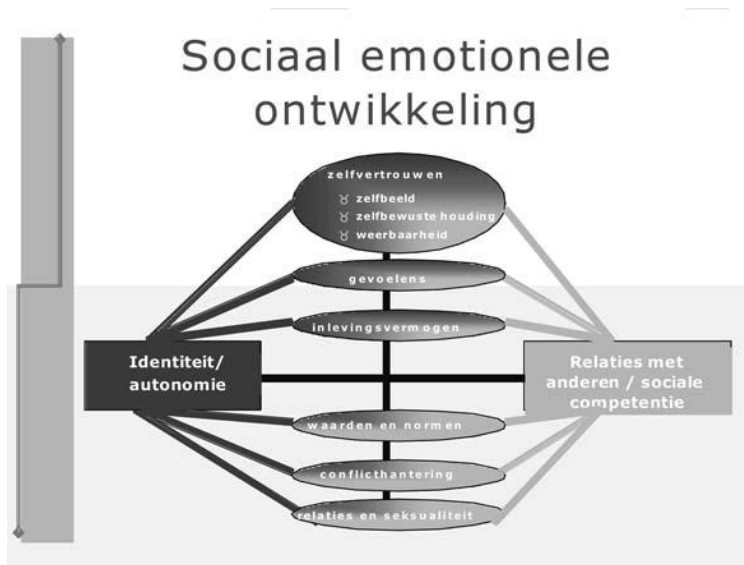
Bijlagen

Bijlage 1: Schema deelgebieden sociaal/emotionele ontwikkeling	47
Bijlage 2: De Leuvense Betrokkenheidsschaal voor Kleuters	50
Bijlage 3: Vragenlijst voor deskundigen en leerkrachten	52
Bijlage 4: Criteria observerende participatie	56
Bijlage 5: Scores betrokkenheid kring en bouwhoek	57
Bijlage 6: Uitwerking participerende observatie	58
Bijlage 7: Interview deskundigen	67
Bijlage 8: Verklaring van Salamanca	72

Bijlage 1

Schema deelgebieden sociaal-emotionele ontwikkeling (Riele, 2006).

Riele (2006) geeft in dit schema een duidelijke en uitgebreide uitleg van de deelgebieden van de sociaal-emotionele ontwikkeling weer. Omdat ik de uitleg van Riele (2006) beknopt moet weergeven in het theoretische gedeelte van het onderzoek, bij 2.2, heb ik alsnog het hele schema ter verduidelijking toegevoegd.



Zelfvertrouwen is afhankelijk van de kijk die het kind op zichzelf heeft. We noemen dit het zelfbeeld.

Dit zelfbeeld wordt in belangrijke mate gevormd door de spiegel die anderen het kind voorhouden. Die spiegel bestaat uit de kritiek en de positieve opmerkingen van mensen uit de omgeving van het kind. De opvoeders spelen daarbij een belangrijke rol.

Het zelfbeeld van een kind kan negatief of positief zijn. Een kind met een negatief zelfbeeld heeft weinig zelfvertrouwen, een kind met een positief zelfbeeld toont veel zelfvertrouwen.

Scheefgroei van het zelfbeeld kan worden voorkomen door de kinderen in de gelegenheid te stellen de steeds verschuivende grenzen van hun kunnen op zoveel mogelijk terreinen af te tasten. Dat heeft als voorwaarde goed passend onderwijs dat rekening houdt met verschillen tussen kinderen. Zelfvertrouwen maakt kinderen weerbaar en minder afhankelijk van het oordeel van anderen. Het geeft ze de moed voor hun eigen mening uit te komen, initiatief te tonen en aan nieuwe dingen te

beginnen. Zelfvertrouwen is niet alleen belangrijk uit het oogpunt van het welzijn van kinderen. Ook schoolprestaties worden er gunstig door beïnvloed.

Gevoelens heb je de hele dag. Ook op school. Daarom kunnen we in school gewoon niet om die gevoelens heen. Om erachter te komen welke gevoelens een kind heeft, is het nodig het kind te stimuleren zijn gevoelens te uiten. Dat kan door middel van gesprekken, maar ook drama, muziek, dans en beeldende expressie zijn middelen waarmee gevoelens geuit kunnen worden.

Inlevingsvermogen: als je in de huid van anderen kunt kruipen, ben je beter in staat anderen te begrijpen, aan te moedigen, te helpen, te troosten en rekening met hen te houden. Jonge kleuters zijn nog erg op zichzelf gericht. Het veel laten opdoen van sociale contacten en er als leerkracht voor zorgen dat ze andere zienswijzen te zien krijgen, stimuleert het inlevingsvermogen.

Maar ook op andere terreinen is inlevingsvermogen van essentieel belang, bijvoorbeeld bij het ontwikkelen van tijdsbesef en oriëntatie in de ruimte. Daarnaast heeft inlevingsvermogen een directe en sterke relatie met taalontwikkeling en taalverwerving.

Waarden en normen: Om meer grip te krijgen op ons eigen gedrag en dat van anderen, is het belangrijk dat we ons realiseren welke waarden en normen erachter steken. Het is niet verwonderlijk dat normen en waarden waarmee kinderen worden geconfronteerd, nogal eens met elkaar in strijd zijn: wat thuis mag, mag niet altijd ook op school of omgekeerd. Daarom is het belangrijk, dat we kinderen leren omgaan met waarden en normen. Zowel met waarden en normen die thuis gelden, als die op school gelden en die in de omgeving gelden en eventuele verschillen daartussen. Door kinderen te helpen waarden en normen te verhelderen, helpen we hen bewust te worden van hun eigen denken en handelen, met als achterliggend doel een groeiende zelfstandigheid, toenemend zelfvertrouwen en een zelfbewuste levenshouding.

Conflicthantering: Conflicten zijn soms onvermijdelijk. Toch is het hebben van een conflict op zich niet negatief. Conflicten kunnen zelfs positief opgevat worden, omdat ze duidelijkheid scheppen: beide partijen weten dat er (op het eerste gezicht)

onverenigbare wensen zijn. De problemen ontstaan pas als een conflict, ten koste van één van de partijen wordt opgelost of niet uit de wereld wordt geholpen.

Je probeert hier kinderen in te laten zien hoe conflictsituaties in de eigen omgeving ontstaan en welke oplossingen mogelijk zijn.

Relaties en seksualiteit: de ontwikkeling van de eigen seksualiteit van kinderen vraagt ook aandacht. Een goede begeleiding en stimulering kan voorkomen dat kinderen moeite krijgen met de eigen seksualiteitsbeleving, met hun zelfbeeld, met hun vermogen intieme relaties met anderen aan te gaan.

SLO primair onderwijs (<http://www.sociaalemotioneel.nl/werkenaan/00008/00005/>)

Bijlage 2

De Leuvense Betrokkenheidschaal voor Kleuters

De Leuvense betrokkenheidschaal helpt je bij het meten van betrokkenheid.

Definitie van betrokkenheid (2011, maart)

Betrokkenheid is een bijzondere kwaliteit van menselijke activiteit en die laat zich herkennen aan een geconcentreerd, aangehouden en tijdvergeten bezig zijn waarbij de persoon:

- zich openstelt, op een intense wijze waarneemt en betekenissen ervaart
- zich gemotiveerd voelt en geboeid is
- een grote mate aan energie vrijmaakt en een sterke voldoening ervaart omdat
- de activiteit aansluit bij de exploratiedrang en het behoeftepatroon
- en zich aan de grens van de individuele mogelijkheden situeert waardoor ontwikkeling ontstaat.

De Leuvense Betrokkenheidschaal bestaat uit twee delen

1. Een lijst van signalen of aspecten van gedrag waarop de beoordelaar zich kan richten.
2. Vijf schaalwaarden of niveaus van betrokkenheid.

Betrokkenheidssignalen

Concentratie, energie, complexiteit en creativiteit, mimiek en houding, persistentie, nauwkeurigheid, reactietijd, verwoording en voldoening.

Schaalwaarden

Na de observatie komt het kind op één van de vijf volgende schalen uit:

Schaalwaarde 1 - Geen activiteit

Kinderen staan op "non-actief", ze doen niet mee. Je herkent deze schaal bijvoorbeeld aan het in de ruimte staren, afwezigheid of lusteloos in een hoekje zitten. Let op: kinderen die voor hun uit kijken doen niet per definitie niets! Ze kunnen evengoed in hun hoofd druk bezig zijn. Observeer dit goed!

Schaalwaarde 2 - Vaak onderbroken activiteit

Bij deze schaalwaarde is er sprake van momenten van activiteit. Er wordt gepuzzeld, naar een verhaal geluisterd of aan een werkblad gewerkt, maar dit neemt bij benadering slechts de helft van de tijd in beslag. De rest van de tijd is gevuld met dromen, wegstaren enz. Wanneer een kind een activiteit doet die eigenlijk te gemakkelijk voor ze is kunnen ze vaak ook af met deze schaalwaarde. Échte aanwezigheid is dan toch niet nodig.

Schaalwaarde 3 - Min of meer aangehouden activiteit

De kinderen in deze schaalwaarde werken wel aan de activiteit, maar zien er niet echt intens mee bezig. Je ziet wel dat ze iets doen, maar er mist betrokkenheid, passie en de wil om iets te bereiken. Eigenlijk lijkt het een beetje op fabriekswerk. Ze doen het wel, maar het doet hen niets.

Schaalwaarde 4 - Activiteit met intense momenten

Deze schaalwaarde is aan de orde als de kinderen ongeveer de helft van de tijd écht intens met de activiteit bezig zijn. De activiteit doet het kind echt wat, het wilt wat bereiken. Op deze schaalwaarde krijgt de activiteit al echt betekenis voor het kind.

Schaalwaarde 5 - Volgehouden intense activiteit

Wanneer kinderen op deze schaalwaarde uitkomen zijn ze met de grootst mogelijke betrokkenheid met een activiteit bezig. Het kind is opgeslorpt door zijn bezigheid en heeft geen oog voor andere dingen. De blik is nagenoeg constant op de handelingen en het materiaal en de handelingen volgen elkaar vlot op. Er vindt een mentale inspanning plaats!

Bijlage 3

Vragenlijst voor de deskundigen: (theater)poppenspelers, en leerkrachten die gebruik maken van poppenspel

Ik heb hier gekozen voor het schriftelijk interview omdat dit een anoniemer karakter heeft en ik meer mensen kan bereiken. Een voordeel is ook dat het schriftelijk interview minder gevoelig is voor sociale wenselijkheid.

Opzet van de vragenlijst

Het eerste gedeelte van de vragenlijst bevat een meer gesloten karakter middels een gestructureerde vragenlijst. Het laatste gedeelte bevat een paar open vragen zodat de respondent hier eventueel kan toevoegen wat het gemist heeft.

In de vragenlijst maak ik gebruik van feitelijke vragen, frequentievragen en meningsvragen waarbij ik een vijf-puntschaal gebruik als antwoordmogelijkheid.

Ik heb hiervoor gekozen om de respondent voldoende keuzemogelijkheid te bieden en omdat de categorieën aan beide zijden symmetrisch moeten zijn.

(Baarda, 2006)

Vragenlijst

1. Er zijn verschillende vormen van poppenspel. Welke vormen van poppenspel komen voor in jouw groep?

Kruis aan:

- ☐ Spel met poppenkastpoppen in de poppenkast
- ☐ Spel met een groepspop
- ☐ Tafelpoppenspel(vertel-speeltafel)
- ☐ Spelen met popjes en dergelijke in de bouwhoek
- ☐ Spelen met popjes in de zandbak
- ☐ Spelen met knuffels(huisdieren) en poppen in de huishoek

2. Heb je een groepspop?

Kruis aan:

- ☐ Nee
- ☐ Ja

Zo ja, hoe speel je met je groepspop?

Kruis aan:

- ☐ Ik speel met de groepspop op mijn schoot (ik vertel vooral met de pop)
- ☐ Ik speel met de groepspop en andere poppen op een tafel of in de poppenkast

Hoe vaak speel je met je groepspop?

Kruis aan:

- ☐ Dagelijks
- ☐ Een paar keer per week
- ☐ Eens per week
- ☐ Een paar keer per maand
- ☐ Eens per maand
- ☐ Minder

3. Hoe vaak speel je een poppenkastspel voor je groep?

Kruis aan:

- ☐ Minimaal 1 keer per week
- ☐ Minimaal 1 keer per maand
- ☐ Anders:

4. Hoe vaak speel je een tafelpoppenspel, poppenspel aan een tafel, voor je groep?

Kruis aan:

- ☐ Minimaal 1 keer per week
- ☐ Minimaal 1 keer per maand
- ☐ Anders:

5. Over welke onderwerpen speel je?

Kruis aan:

- ☐ Rond een thema
- ☐ Onderwerpen door kinderen aangedragen
- ☐ Gebeurtenissen die voorvallen
- ☐ Gevoelens
- ☐ Overig:

6. Hoe kom je aan de speelverhalen/onderwerpen?

Kruis aan:

- ☐ Uit methoden
- ☐ Door de kinderen aangedragen
- ☐ Van collega's
- ☐ Via internet
- ☐ Zelf gemaakt
- ☐ Overig:

7. Speel je weleens een situatie voor kinderen voor? Oftewel maak je gebruik van voorgespeeld spel?

Kruis aan:

- ☐ Nooit
- ☐ Zelden
- ☐ Soms
- ☐ Vaak
- ☐ Zeer vaak

8. Zie je effect van jouw voorgespeeld spel op het spontane spel van de kinderen?

Kruis aan:

- ☐ Nooit
- ☐ Zelden
- ☐ Soms

- Vaak
- Zeer vaak

9. Speel je tijdens de speel-werktijd wel eens mee met een of meerdere kinderen?

Kruis aan:

- Nooit
- Zelden
- Soms
- Vaak
- Zeer vaak

10. Heb je poppenspelvaardigheden op de opleiding of tijdens nascholing geleerd?

Kruis aan:

- Via de opleiding:.....
- Via een nascholing:.....

Hieronder volgen een paar open vragen:

11.Hoe zorg je voor betrokkenheid?

12.Hoe ga je om met reacties op je spel?

13.Wat maakt poppenspel volgens jou goed poppenspel?

Bijlage 4

Participerende Observatie met behulp van video-opnamen

Observeren is een geschikte methode om gegevens over gedrag te verzamelen . Het voordeel is dat je feitelijk gedrag kunt vaststellen.

De observaties moeten zo onopvallend mogelijk uitgevoerd worden zodat de aanwezigheid van de observator zo min mogelijk van invloed is op het gedrag dat geobserveerd wordt. Verstoring van de situatie kan voorkomen worden door de observator als participant te laten deelnemen, oftewel via participerende observatie. (Baarda, 2006)

Vanuit observatie met behulp van video-opnamen richt ik mij inhoudelijk op het volgende:

- Reageert B. op poppenspel? Hoe?
- Krijg ik met behulp van poppenspel makkelijker non-verbaal en/of verbaal contact met B.?
- Durft hij zich te uiten?
- Herkent hij gevoelens en
- kan en durft hij die zelf te laten zien?
- Laat hij zien wat hij doet, voelt en denkt? Oftewel: krijg ik beter zicht op zijn belevingswereld en ervaringswereld?
- Kan ik zijn spel stimuleren met poppenspel?

Bijlage 5

Scores betrokkenheid kring en bouwhoek

Scores betrokkenheid

Tabel 1:

Score	A. Zonder gebruik van de handpop	B. Met gebruik van de handpop
Activiteit 1 De kring: 1	1	4
Activiteit 1 De kring: 2	2	4
Activiteit 1 De bouwhoek: 1	3	4
Activiteit 2 De bouwhoek: 2	2	3

Tabel 2:

Gemiddelde score	A. Zonder gebruik van de handpop	B. Met gebruik van de handpop
Activiteit 1 De kring	3	8
Activiteit 2 De bouwhoek	5	7
Totaalscore	8	15

Bijlage 6

Uitvoering participerende observatie

Ik heb ervoor gekozen van iedere uitvoering 1 situatie uit te werken omdat, dit een voldoende duidelijk beeld geeft.

Kring 1: zonder gebruik van de handpop

Plaats: in het klaslokaal

Datum: woensdag 23 maart

Tijdstip: 8.40-8.50 uur

Personen: ikzelf , B. in de kring met de hele klas.

Opname: gemaakt door een pedagogiekstudente

Onderwerp: betrokkenheid meten en vragenlijst nagaan. In de kring wordt een kringgesprek gehouden over dieren die een winterslaap houden.

Observatie instrument: video opnamen

Wie observeert: ik zelf. Ik ben zowel deelnemer aan het onderzoek als onderzoeker.

Hoe: middels de Leuvense Betrokkenheidschaal voor Kleuters (bijlage 2) en een vragenlijst samengesteld vanuit de literatuur (bijlage 4).

Praktische uitwerking vanuit de literatuur:

- Hoe reageert B. zonder handpop?
B draait op zijn stoel. Hij schuift van zijn stoel af. Hij draait zich om en raakt een werkje achter hem aan.
- Krijg ik makkelijk contact met B.?
Nee. Hij reageert niet op mij. Eén keer reageert hij op een woord van een ander kind: een flits.
- Is hij betrokken?
Nee.
- Hoe merk ik dat?
Zijn gezicht is bijna de hele tijd naar de grond, naar het plafond, naar zijn trui, een kind naast hem en de kast toegewend.
Hij laat nauwelijks mimiek, energie, persistentie, reactietijd, concentratie en verwoording of voldoening zien.

- Durft hij zich te uiten? Waar bestaat die actieve en passieve reactie uit?
B. reageert niet tot nauwelijks. Hij kijkt mij en de andere kinderen heel weinig aan. Hij lijkt in zichzelf teruggetrokken. Is passief. Eén keer reageert hij verbaal op een woord van een kind en kijkt dit kind dan aan.
- Hoe lang is hij wel/niet geboeid?
Hij is 1 van de 10 minuten betrokken.
Hij is geconcentreerd, reageert energiek en vlot, laat duidelijk mimiek zien en verwoord.
- Krijg ik beter zicht op zijn belevingswereld en ervaringswereld?
Nauwelijks. Hij uit zich niet, reageert nauwelijks. Ineens reageert hij op één woord. Ik moet nadenken waarmee hij dat associeerde omdat mij dat in eerste instantie niet duidelijk was. Met behulp van de video ontdekte ik dat hij reageerde op een enkel kind die een opmerking maakte over dieren die bang zijn in combinatie met onweer waardoor hij zich aangesproken voelde. Dit intrigeert mij wel. Wat het maakt dat hij ineens wel reageert.
- Laat hij zien wat hij doet, voelt en denkt? Geeft mij dit ook meer mogelijkheden om beter op hem aan te sluiten?
Nauwelijks. Omdat mij in eerste instantie niet duidelijk is hoe hij associeert weet ik ook niet zo goed hoe ik op hem kan reageren omdat ik niet weet wat hij bedoelt. Als ik er dan naar vraag vindt hij het moeilijk het onder woorden te kunnen brengen.
- Kan ik hem stimuleren in de kring?
Nauwelijks. Hij heeft een lage concentratie, is nauwelijks betrokken. Ik vind het moeilijk een ingang te vinden bij hem.
- Heeft de kring effect op andere ontwikkelingsgebieden zoals bijvoorbeeld zijn taalontwikkeling?
Nee. B. reageert maar één keer verbaal. Op mijn vraag 'flits?' komt hij moeilijk uit zijn woorden. Uiteindelijk begrijp ik wel dat hij zelf niet bang is voor een flits en onweer.

Schaalwaarde Leuvense Betrokkenheidsschaal dinsdag 22 maart

Schaalwaarde 1 - Geen activiteit

B. staat op "non-actief", doet nauwelijks mee. Hij staart in de ruimte en lijkt afwezig.

Uitvoering participerende observatie

Kring 1: met gebruik van de handpop

Plaats: in het klaslokaal

Datum: donderdag 24 maart

Tijdstip: 11.40-12.55 uur

Personen: ikzelf , B. in de kring met de hele klas en de handpop Pom-pom.

Ik heb bewust gekozen voor de handpop Pom-pom. Bij deze handpop kun je de mond, armen en benen bewegen. Het bewegen van de mond ervaar ik zelf als positief: het geeft mij, als leerkracht, een goed gevoel. Het komt voor mijzelf geloofwaardiger over waardoor ik mij beter in kan leven in de pop. Dit is een voorwaarde om voor het kind ook geloofwaardig over te komen.

Opname: gemaakt door een pedagogiekstudente

Onderwerp: betrokkenheid meten en vragenlijst nagaan

Observatie instrument: video opnamen

Wie observeert: ik zelf. Ik ben zowel deelnemer aan het onderzoek als onderzoeker.

Hoe: middels de Leuvense Betrokkenheidschaal voor Kleuters (bijlage 2) en een vragenlijst samengesteld vanuit de literatuur (bijlage 4).

Praktische uitwerking vanuit de literatuur:

- Hoe reageert B. op handpoppenspel?
Positief. Hij reageert meteen op de pop. Zowel passief als actief. Hij kijkt meteen naar handpop, lacht, springt van zijn stoel en roept: "Wie ben jij?"
- Krijg ik met behulp van poppenspel makkelijker contact met B.?
Ja, hij is direct geboeid en reageert actief.
- Is hij betrokken?
B. reageert betrokken.
- Hoe merk ik dat?
Zijn gezicht is bijna de hele tijd naar pom-pom en mij toegewend.
Hij kijkt naar de pop en mij. B. geeft passief en actief snel reactie. Hij is geconcentreerd en reageert energiek, laat persistentie zien en verwoord.
- Durft hij zich te uiten? Waar bestaat die actieve en passieve reactie uit?
B. reageert passief door te kijken, te glimlachen en op zijn knieën te slaan.

Hij reageert ook actief door op vragen spontaan en vlot uit zichzelf antwoord te geven. Hij durft zich goed te uiten. Als 'Pom-pom' zijn naam en leeftijd vertelt roept B. meteen dat hij ook 5 jaar is.

Verder reageert hij op 4 vragen van de pop:

- hoe je heet?
- waarmee je kunt spelen in de klas
- waar dat is?
- of 'Pom-pom' ook een keer mee mag spelen.

B. geeft zelf meteen de bouwhoek aan en dat die naast de wc. zit.

Als 'Pom-pom' vertelt dat hij eigenlijk in een groot huis woont roept B. dat hij een huis heeft met een puntdak.

- Hoe lang is hij wel/niet geboeid?

Hij is 10 van de 15 minuten betrokken op niveau 4.

Hij is geconcentreerd, reageert energiek en vlot, laat duidelijk mimiek zien en verwoordt.

- Krijg ik beter zicht op zijn belevingswereld en ervaringswereld?

B. reageert actief op de vragen van Pop-pom en geeft aan dat Pom-pom wel bij hem in de bouwhoek mag komen spelen. Om nog meer zicht op B.'s wereld te krijgen zal ik meer alleen met hem in contact moeten gaan.

- Laat hij zien wat hij doet, voelt en denkt? Geeft mij dit ook meer mogelijkheden om beter op hem aan te sluiten?

Omdat B. zelf spontaan reageert geeft mij dit mogelijkheden om op hem te reageren, aan te sluiten op wat hij zegt.

- Kan ik zijn spel stimuleren met poppenspel?

B. heeft aangegeven dat Pom-pom bij hem in de bouwhoek mee mag komen spelen. Het heeft dus een verder gevolg voor zijn spel.

- Heeft het poppenspel effect op andere ontwikkelingsgebieden zoals bijvoorbeeld zijn taalontwikkeling?

Op zich is B. niet zo spraakzaam. Maar als Pom-pom komt reageert hij al heel snel met actief woordgebruik. In zijn spontane spraak blijkt hij dan ook makkelijker zinnen te kunnen formuleren.

4.2 Schaalwaarde Leuvense Betrokkenheidsschaal woensdag 23 maart

Schaalwaarde 4 - Activiteit met intense momenten

B was meer dan de helft van de activiteit intens betrokken. Bij de start, kennismaking en vragen van pom-pom was B. betrokken. In het midden van de activiteit, toen er meer samenspraak was met andere kinderen in de kring en pom-pom, verdween B.'s betrokkenheid. Dit duurde 5 minuten. Hij draaide om op zijn stoel, friemelde aan zijn tas en keek niet naar de handpop. Toen pom-pom vragen gingen stellen reageerde B., hij draaide zich om, lachte en werd weer betrokken. Hij reageerde toen ook actief op vragen van pom-pom.

Uitvoering participerende observatie

Bouwhoek 1: zonder gebruik van de handpop

Plaats: in het klaslokaal

Datum: woensdag 30 maart

Tijdstip: 9.15-9.35 uur

Personen: ikzelf en B. in de bouwhoek

Opname: gemaakt door een pedagogiekstudente

Onderwerp: betrokkenheid meten en vragenlijst nagaan

Observatie instrument: video opnamen

Wie observeert: ik zelf. Ik ben zowel deelnemer aan het onderzoek als onderzoeker.

Hoe: middels de Leuvense Betrokkenheidsschaal voor Kleuters (bijlage 2) en een vragenlijst samengesteld vanuit de literatuur (bijlage 4).

Praktische uitwerking vanuit de literatuur:

- Hoe reageert B. op mij?
B. reageert nauwelijks op mij. Hij speelt alleen. Kijkt op en speelt verder.
- Krijg ik makkelijk contact met B.?
Ik moet zelf initiatief nemen. Uit zichzelf zegt hij niets en hij uit ook non-verbaal niets naar mij toe. Als ik met hem mee ga spelen, ook een toren ga bouwen kijkt hij even op en gaat verder. Hij bouwt een toren en stort die in. Als ik een suggestie geef hoe de toren steviger kan aan de onderkant gaat hij hier niet op in. Hij draait zijn rug naar mij toe en bouwt wederom een toren die hij instort.
- Is hij betrokken?

Het lijkt er op dat hij schijn betrokken is.

- Hoe merk ik dat?

Door het herhalingsgedrag. Hij lijkt op de automatische piloot te werken. Hij kijkt er afwezig bij en straalt weinig energie uit. Kijkt dan weer rond en begint opnieuw. Hij zoekt geen uitdaging, blijft herhalend, hetzelfde bezig waarbij hij ook niet echt nauwkeurig werkt.

- Durft hij zich te uiten? Waar bestaat die actieve en passieve reactie uit?

Hij uit zich nauwelijks. Hij is handelend bezig, herhalend en zegt er niets bij. Op mijn initiatief gaat hij niet in.

- Hoe lang is hij wel/niet geboeid?

Hij lijkt geboeid. Is bezig. Maar als je goed kijkt is het herhalend gedrag zonder intensiteit en voldoening.

- Laat hij zien wat hij doet, voelt en denkt? Krijg ik beter zicht op zijn belevingswereld en ervaringswereld?

Nee. Hij uit zich niet en staat niet open voor suggesties. Hij lijkt afwezig, in zichzelf. Ik krijg geen zicht op wat hem bezig houdt.

- Kan ik zijn spel stimuleren?

Nee. Op mijn suggestie gaat hij juist niet in. Het komt over als dat hij mijn bemoeienis niet wil, zijn eigen ding wil doen wat hij vaker doet, kent.

- Heeft het effect op andere ontwikkelingsgebieden zoals bijvoorbeeld zijn taalontwikkeling?

B. Reageert niet talig. Ik zie juist weinig uitdagend en herhalend gedrag.

Schaalwaarde Leuvense Betrokkenheidsschaal woensdag 30 maart

Schaalwaarde 3 - Min of meer aangehouden activiteit

B. werkt wel aan de activiteit, maar is er niet echt intens mee bezig. Hij lijkt meer te werken op de automatische piloot. Het kost hem weinig inspanning. Hij laat geen passie, betrokkenheid zien. Hij laat de hele tijd hetzelfde herhalende gedrag zien. Hij lijkt meer schijnbetrokken. Ik zie geen echte aanwezigheid.

Uitvoering participerende observatie

Bouwhoek 2: met gebruik van de handpop

Plaats: in het klaslokaal

Datum: donderdag 31 maart

Tijdstip: 9.15-9.35 uur

Personen: ikzelf en B. in de bouwhoek en de handpop pom-pom.

Opname: gemaakt door een pedagogiekstudente

Onderwerp: betrokkenheid meten en vragenlijst nagaan

Observatie instrument: video opnamen

Wie observeert: ik zelf. Ik ben zowel deelnemer aan het onderzoek als onderzoeker.

Hoe: middels de Leuvense Betrokkenheidschaal voor Kleuters (bijlage 2) en een vragenlijst samengesteld vanuit de literatuur (bijlage 4).

Praktische uitwerking vanuit de literatuur:

- Hoe reageert B. op handpoppenspel?

Heel positief wederom. Zowel non-verbaal, lachen, als verbaal reageert hij. B. pakt graag Pom-pom aan. En dit terwijl hij nooit onze groepsknuffel wil vasthouden of mee wil nemen. Hij zit met Pom-pom op schoot en neemt hem mee de bouwhoek in.

Wij gaan samen een huis bouwen voor Pom-pom.

- Krijg ik met behulp van poppenspel makkelijk contact met B.?

Ja, hij is direct geboeid en reageert actief. Als ik Pom-pom ben zegt B. direct iets terug.

- Is hij betrokken?

B. reageert betrokken.

- Hoe merk ik dat?

B. gaat meteen aan de slag en begint te bouwen. Rond Pom-pom. Meestal maakte B. een toren die hij vervolgens weer instortte. Maar nu gaat B. actief en pratend tegen Pom-pom een huis bouwen. Hij blijft geconcentreerd bezig, vol energie en heeft een heel eigen plan hoe het huis er uit moet zien.

Hij maakt gebruik van complexiteit, creativiteit, is persistent, nauwkeurig, verwoord en geeft blijk van voldoening.

- Durft hij zich te uiten? Waar bestaat die actieve en passieve reactie uit?

Hij uit zich goed en direct en geeft duidelijk naar Pom-pom, en mij, aan wat hij wel en niet wil. Dit laat hij blijken door zijn lichaamshouding en door taalgebruik. Schouderophalen als het niet gaat zoals hij wil of het idee van

Pom-pom niet geweldig vindt of lachen en met Pom-pom passen of het huis groot genoeg is. Op Pom-poms vragen geeft hij antwoord.

- Hoe lang is hij wel/niet geboeid?

Hij is 12 van de 15 minuten betrokken op niveau 4. Hij concentreert zich, kijkt aandachtig, reageert vol energie, maakt gebruik van complexiteit en creativiteit, laat mimiek zien, is persistent, nauwkeurig, verwoord en laat voldoening zien. Een aantal keer is hij kort afgeleid door zijn omgeving maar gaat dan weer door met waar hij mee bezig was.

- Laat hij zien wat hij doet, voelt en denkt? Krijg ik beter zicht op zijn belevingswereld en ervaringswereld?

B. reageert actief op de vragen van Pop-pom en geeft aan dat Pom-pom in het huis past. Pom-pom is beneden en kan ook naar boven. Thuis gaat B. ook naar boven zegt hij. Doordat Pom-pom direct vragen stelt aan B. krijg ik meer zicht op B.'s belevingswereld en ervaringswereld.

Doordat ik via Pom-pom weet wat hij doet, waarom en doorvraag kan ik op hem aansluiten.

- Kan ik zijn spel stimuleren met poppenspel?

Pom-pom vroeg B. of er ook een boven in zijn zou huis komen waarop B. aangaf dat hij dat thuis ook heeft en Pom-pom dit ook krijgt. Het gaf hem een stimulans wat leidde tot speluitbreiding: hij bouwde een slaapkamer voor 'Pom-pom' op zijn manier.

- Heeft het poppenspel effect op andere ontwikkelingsgebieden zoals bijvoorbeeld zijn taalontwikkeling?

B. reageert zowel non-verbaal als verbaal op Pom-pom. Omdat hij enthousiast reageert op Pom-pom komt er sneller spontaan taalgebruik op gang waarin hij beter functioneert.

4.2 Schaalwaarde Leuvense Betrokkenheidsschaal donderdag 31 maart

Schaalwaarde 4 - Activiteit met intense momenten

B. was meer dan de helft van de activiteit intens betrokken. Bij de start was hij heel betrokken, ging hij aan de slag met het huis bouwen. Hij bleef geconcentreerd doorgaan en liet zich niet afleiden. Hij paste of Pom-pom erin kon. Hierna kwam een moment van rondkijken, meer passief gedrag. Toen Pom-pom vroeg of hij ook naar

boven kon werd B. weer energiek. Hij reageerde non-verbaal en verbaal. Volgens een heel eigen plan maakte B. toen met afdekplaten een verdieping er bovenop.

Bijlage 7

Interview van deskundigen

- Trudy Kuyper (19 december 2010). Als docent en poppenspeler verbonden met het poppen en objecttheater te Amsterdam.

1. Wat is poppenspel?

2. Wat maakt poppenspel 'goed' poppenspel?

3. Welke ingrediënten heb je hiervoor nodig?

4. Wat zijn dus voorwaarden voor goed spel?

5. Wat maakt het dat kinderen betrokken worden/zijn, reageren?

6. Wat is de meerwaarde van poppenspel boven rollenspel?

7. Hoe reageer je op verschillende typen kinderen: drukke, stille/teruggetrokken kinderen?

8. Tips, opmerkingen.

a. Trudy verstaat onder poppenspel leven toebrengen aan dode dingen. Je speelt het niet, je bent het.

b. Spelen vanuit het perspectief van het kind. Niet over het kind. De pop moet echt tot leven komen. Dit doe je door middel van je stem en beweging. Het verhaal moet duidelijk zijn voor het kind en emoties oproepen bij het kind.

c en d. Welke competenties moet je hebben?

Je moet de techniek goed leren: het bewegen van de pop en hoe je je stem gebruikt. Korte zinnen gebruiken. Kijk ook zelf naar de pop. Leef je in. Vervolgens goed kijken naar het kind. Wat het kind bezig houdt en hierop aansluiten.

e. Kinderen raken betrokken als jij als speler oprecht speelt.

Sympathie hebt met de pop en je inleeft in de pop. Maar ook door het onderwerp waarover je met het kind in contact gaat, dit moet het kind aanspreken. Welke handelingen je uitvoert, aankleding en eventueel muziek kunnen ook een bijdrage leveren.

f. De meerwaarde is jijzelf als speler. Jij bent een ander, je kunt zelf in de pop verdwijnen. Je wordt niet meteen als persoon direct aangesproken, dat voelt prettiger zodat het ook makkelijker is te reageren.

g. Bij kinderen van verschillende pluimage speel je juist de tegenovergestelde rol. Bijvoorbeeld bij het drukke kind is jouw pop stiller en andersom.

- Margot Wouterse Schmitz (22 januari en mei 2011). Voormalig leerkracht en onderwijsadviseur; poppenspeler gespecialiseerd in educatief poppenspel en handpantomime; ontwikkelaar en trainer Speelplezier (een VVE-onderwijsmethodiek waarin poppenspel een belangrijke rol speelt) bij de Speelplezier speel↔leergroep; auteur van vele artikelen over (tafel)poppenspel en handpantomime in het PRAXISbulletin en de Kinderopvang (maart en mei 2011).

1. Wat is poppenspel?
2. Wat maakt poppenspel 'goed' poppenspel?
3. Welke ingrediënten heb je hiervoor nodig?
4. Wat zijn dus voorwaarden voor goed poppenspel?
5. Wat maakt het dat kinderen betrokken worden/zijn, reageren?
6. Wat is de meerwaarde van poppenspel boven rollenspel?
7. Hoe reageer je op verschillende typen kinderen: drukke, stille/teruggetrokken kinderen?
8. Tips, opmerkingen.

1. Margo Wouterse Schmitz verstaat onder poppenspel het volgende:

Alle vormen van spelen met poppen dus:

Het spel van kinderen met poppen te weten:

Spelen met poppen en dieren in huis- en themahoek

Spelen met popjes en beestjes in de bouwhoek

Spelen op de vertelspeeltafel

Spelen met vingerpopjes bij liedjes en versjes

Spelen met je handen (handpantomime)

Spelen met klei (zoals een slang maken en voeren etc.)

Spelen met een groepsop (knuffel, sokpop of klapbekpop)

Spelen met poppenkastpoppen in een poppenkast.

Zij maakt verder onderscheidt tussen poppenspel vóór en met kinderen.

Waarbij je bij spelen voor de kinderen zelf een rol vertolkt, speelt met.

Bv. Spel op de vertelspeeltafel

Spel met vingerpopjes bij liedjes en versjes

Spel met je handen (handpantomime)

Spel met klei (zoals een slang maken en voeren etc.)

Spel met een groepspop (knuffel, sokpop of klapbekpop)

Spel met poppenkastpoppen in een poppenkast.

Bij het spelen met kinderen speel je samen met een kind of een klein groepje kinderen met een van bovenstaande onderdelen. Maar ook met poppen en dieren in de huishoek en themahoek.

2. Deze vraag wordt beantwoord in de antwoorden op de volgende vragen.
3. Hierbij moet je denken aan wat je nodig hebt aan benodigdheden en wat je nodig hebt aan poppenspel-technische vaardigheden.

Wat je nodig hebt is niet zo veel: poppen en attributen. Bij tafelpoppenspel zijn beweeglijke knuffels, die goed kunnen blijven zitten of staan van belang.

Doordat het kind ziet hoe de poppenspeler speelt kan het kind het gemakkelijk nadoen. In dit spel neem je zelf actief deel aan het spel met een popje. Je benadert het door het kind bespeelde popje met je eigen popje en laat dit popje praten tegen het popje van het kind. Je laat je popje het popje van het kind aankijken, waarbij je zelf ook naar de beide popjes kijkt en niet naar het kind; vervolgens lok je reacties uit door je popje een opmerking te laten maken of een handeling te laten verrichten. Als je om een reactie vraagt neem je die serieus en ga je er even op in. Je zit hierbij op ooghoogte, luistert en kijkt goed en leeft je in. Hierbij is het belangrijk een beroep te doen op je eigen fantasie en op de fantasie van de kinderen. Bedenk van tevoren hoe je iets kunt uitbeelden met de middelen die je hebt en doe daarbij een beroep op de kracht van de verbeelding. Bijvoorbeeld: je kunt, tijdens het spelen van het sprookje van Roodkapje, de wolf langs de rand van de tafel laten duiken in een denkbeeldige put. Als je in een poppenkast speelt heb je in ieder geval een speelplank nodig om spulletjes op te zetten.

Als je vóór kinderen speelt en de kinderen reageren spontaan ga er dan even op in door middel van een handeling of taal of een knikje. Dit is ook afhankelijk van je ervaring en improvisatievermogen. Laat niet een kind alles bepalen. Het is een groepsgebeuren

4. Bij poppenspel voor kinderen: Het onderwerp en het verhaal moet de kinderen aanspreken. Ze moeten eigen ervaringen kunnen herkennen in het verhaal en het moet hun fantasie stimuleren. Het verhaal moet een bredere kijk van de wereld om hun heen geven. Een goede voorbereiding is hiervoor essentieel. Er moeten bijvoorbeeld voldoende uit te voeren handelingen in zitten en niet te veel personages. Het spel moet ook goed zichtbaar zijn voor alle kinderen.
5. Je zorgt voor betrokkenheid door:
 - er voor te zorgen dat het spel voor iedereen zichtbaar is
 - dat te spelen binnen de belevingswereld van jonge kinderen
 - te zorgen voor oogcontact (poppen-kinderen)
 - met de poppen de kinderen aan te spreken
 - de poppen te laten bewegen en uitbeelden
 - afwisseling
 - kort maar krachtig te spelen, dan lang en langdradig
 - de kinderen zo nu en dan mee te laten bewegen , zingen of iets dergelijks
 - zo min mogelijk vragen te stellen, van het poppenspel geen kringgesprek te maken
 - de vaart erin te houden.
6. Beide zijn belangrijk en hebben hun eigen waarde. Veel kinderen worden geraakt door poppen. De meerwaarde van poppenspel is dat vooral de stille, teruggetrokken kinderen makkelijker tegen en met een pop praten dan tegen en met een volwassene.

Rollenspel (het inleven in anderen/andere rollen) is goed voor de bevordering van empathie.

Het spelen van poppenspel of de combinatie rollenspel en poppenspel is ook bevorderlijk voor de ontwikkeling van empathie. Empathisch vermogen speelt een belangrijke rol bij de ontwikkeling van zelfsturing. Bij zelfsturing of zelfregulering gaat het erom dat het kind zelf zijn eigen gedrag kan aansturen, dat het geconcentreerd kan spelen en werken. Het gaat er ook om dat het kind inzicht heeft in wat het zelf doet maar ook in wat anderen doen.

Tijdens het spelen moeten kinderen zich in een rol, passend bij een bepaalde pop, inleven en zich aan die rol houden. De pop staat dus voor een rol. Door ze verschillende poppen met verschillende rollen te laten bespelen, ervaren ze

de consequenties van verschillende rollen en moeten ze flexibel van rol kunnen wisselen. Door het spelen leren ze om situaties te bekijken en te beleven vanuit verschillend perspectief. Zo speel je bijvoorbeeld op verschillende wijze met de boevenpop, de politiepop of het slachtoffer. De boef ervaart de ingreep door de politie anders dan het slachtoffer. De politie spreekt de boef op een andere manier aan dan het slachtoffer. Als de leerkracht of pedagogisch medewerker vóór speelt of meespeelt en daarbij de popjes hardop hun gedachtes laat uitspreken, ervaren de kinderen hoe anderen denken. Zo leren de kinderen al spelend denken over het denken van anderen (theory of mind).

Poppenspel kan worden ingezet als didactisch middel om kinderen iets te leren. Je kunt in je eentje alle rollen spelen. De volwassene speelt een verhaal voor waarvan de kinderen iets leren met betrekking tot onder andere:

- sociale redzaamheid;
- taal;
- wereldoriëntatie;
- levensbeschouwing.

Door samen met de kinderen verhalen te spelen en door kinderen de gelegenheid te bieden om met elkaar verhalen te spelen, maken ze zich de nieuwe (door poppenspel geïntroduceerde) leerinhouden eigen.

7. Drukke kinderen geef je vooral grenzen aan en als ze overheersen met reacties rem je ze af. Stille en teruggetrokken kinderen laat je stil genieten en benader je rustig met de pop waarbij je zelf niet op de voorgrond treedt.
8. Zien spelen doet spelen: speel regelmatig, het liefst dagelijks een poppenspel voor de groep (op een tafel of in een kast). Zo inspireer je de kinderen om zelf te spelen. Ook spelen met poppen moet geleerd worden!

Zorg voor gelegenheid voor 'poppenspel' in zoveel mogelijk hoeken (huishoek, leesschrijfhoek, bouwhoek, vertelspeeltafel, poppenkast, zandtafel etcetera)
Speel niet alleen voor de kinderen maar speel ook met de kinderen!

Bijlage 8

Verklaring van Salamanca

In de verklaring van Salamanca van de UNESCO uit 1994 -dat wordt gezien als het meest gezaghebbende document ooit op onderwijsgebied wereldwijd vastgesteld- zijn de rechten van kinderen met betrekking tot onderwijs vastgelegd.

In deze verklaring wordt het volgende verklaard:

- alle leerlingen, ook leerlingen met speciale onderwijsbehoeften, moeten toegang hebben tot reguliere scholen
- al deze scholen hebben een leerlinggericht pedagogisch klimaat dat in staat is aan hun behoeften tegemoet te komen
- reguliere scholen met deze inclusieve inslag zijn het meest effectief in het bestrijden van discriminerende opvattingen, in het creëren van een open gemeenschap, in het bouwen aan een inclusieve maatschappij en het bereiken van onderwijs voor iedereen
- bovendien voorzien deze scholen in effectief onderwijs voor de meerderheid van de leerlingen (ook leerlingen zonder speciale behoeften) en verbeteren zij de doelmatigheid van het gehele onderwijssysteem

Passend Onderwijs leunt tegen het Salamanca Statement aan, zonder de aansluiting bij de bestaande situatie in Nederland uit het oog te verliezen: het speciaal onderwijs blijft bestaan als voorziening voor leerlingen die binnen het reguliere onderwijs buiten de boot dreigen te vallen.